

Økumeniske tendenser i Grev Nikolaus von Zinzendorfs teologi.

Masteroppgave

TEOL4590

Jon Petter Heesch

Høst 2014

1.0 Innledning.

1.1 Historisk kontekst.

1.2 Antydninger til teologisk nytenkning og konsekvensen av dette.

1.3 Caspar Schwenckfeld.

1.3.1 Schwenckfeldere i Herrnhut.

1.4 Johann Arndt.

1.5 Jakob Böhme.

1.6 Moravianerne eller die Mährische Brüder.

2.0 Grev Nikolaus von Zinzendorf.

2.1 Tidlige år fram til 1722.

2.1.1 Barndom og studier.

2.1.2 Zinzendorfs dannelsesreise.

2.2 Menighetsdannelsen i Berthelsdorf og forberedelse av misjonsarbeid.

2.3 1740-tallet, Zinzendorfs mest aktive år.

2.4 1750-1760 Hans siste ti år.

3.0 Zinzendorfs verker.

3.1 Zinzendorfs skrivemåte.

3.2 Skriftenes uttrykk. Konfesjonelle kontraster i tekstene.

3.3 Gemeinreden (1747)

3.3.1 Die vierte Rede, von der Original- und Ur-Gemeine im Himmel, und derem Modell auf erden.

3.3.2 Die siebenzehnde Rede, wie die einige Wahre Religion eigentlich im herzen anfange.

3.3.3 Die fünf und zwanzigste Rede. Was die eigentliche haupt-Sache der Verfassung des Kirchleins Christi sey.

3.4 Ein und zwanzig discurse über die Augspurgische Confession (1747-48).

3.4.1 Der erste DISCURS

3.4.2 Der elfte DISCURS

3.4.3 Der neunzehnde DISCURS.

4.0 Sentrale forutsetninger for Zinzendorfs overkonfesjonelle teologi.

4.1 «Blut und Wunden»

4.2 Foreningen med Kristus, brudemystikk.

4.3 Die Gemeinde- det åpne menighetsfellesskapet.

1.0 Innledning og problemstilling.

«Pietisme» er et begrep som brukes ganske snevert i vår norske tradisjon. Ofte forbindes uttrykket med strenghet. I dagligtale omtales det nærmest som et begrep for alt som er snevert, moralistisk og begrensende. Strenghet er også en del av deler av den pietistiske bevegelsen, men langt fra det hele bildet. Pietisme kommer av ordet «pietas», på latin fromhet. Den har sitt utgangspunkt i Speners Collegia pietatis.

Begrepet pietas er således ikke dekkende for en bevegelse som har langt flere fasetter enn husfellesskap.

Hensikten med denne oppgaven er å utvide den snevre forståelsen av pietisme som kirkelig bevegelse og vise hvordan den radikale delen av pietismen mer virket åpnende enn begrensende. Jeg ønsker særlig å se på Grev Nikolaus Ludwig von Zinzendorf (1700-1760). Oppgaven blir å vise hvordan Herrnhuternes teologi på ingen måte var snever, men økumenisk og til en viss grad universalistisk. Dette utvider og nærmest sprenger det bildet mange har av pietismen.

Zinzendorf er en av de mest fascinerende skikkelsene i denne perioden. Han står på den ene siden i en tydelig pietistisk og luthersk kontekst, men utvikler også sin egen åpne, overkonfesjonelle teologi.

Videre har jeg valgt ut fire inspirasjonskilder blant mange: Caspar Scwenckfeld, Johann Arndt, Jakob Böhme og moravianerne (die Mährische Brüder).

Oppgavens hoveddel er et hermeneutisk arbeid med seks av Zinzendorfs tekster (Reden og Discourse) fra hans sene periode (alle seks er fra perioden 1747-1748). På dette tidspunktet har hans teologi fått sin ferdig utviklede form. Dette er også Zinzendorfs aller mest produktive periode, og arbeidene er blitt til i en kontekst der brødremenigheten har vært utsatt for massiv kritikk, særlig på begynnelsen av tiåret. Skriftene har alle de sentrale temaer i Zinzendorfs teologi, og jeg velger særlig å legge vekt på uttrykk for hans blodsteologi, hva den betyr for individualitet, blodsteologien brudemystikk og tanker om fellesskap/ følge av disse. Dette er avgjørende nettopp for utviklingen for hans overkonfesjonelle holdning.

1.1 Historisk kontekst.

Pietismen blir en betydelig religiøs bevegelse i tysk protestantisme fra 1670-årene. Det er bare et par tiår siden den mest brutale krigen i Tysklands¹ historie før den Første Verdenskrig.

Tredveårskrigen (1618-1648) I denne fryktelige krigen hvor religion også spilte en stor rolle regner en med at en tredjedel av Tysklands befolkning ble drept eller døde som følge av sykdom eller sult

¹ Å bruke «Tyskland» som begrep i denne tiden er problematisk, siden det besto av et lappeteppes av fyrstedømmer, fristater etc. Jeg velger allikevel å bruke det som uttrykk for den tyske kulturkrets.

som følge av den.² Ved freden i Westfalen i 1648 var Tyskland sterkt preget av ødeleggelser og religionskrig.

1.2 Antydninger til teologisk nytenkning og konsekvens av dette.

Hele Europa er i endring i tiårene umiddelbart etter Tredveårskrigen. Det er mange forklaringer på dette, men jeg ønsker i denne oppgaven å se på de umiddelbare religiøse konsekvensene ovenfor.

I forskning har det vært gjengs å sette pietismen (hovedsaklig i den tysktalende del i Europa) opp mot opplysningstiden (først og fremst i Frankrike). Nyere kirkehistorisk forskning de siste tretti årene har vært opptatt av å korrigere dette. Det begge gruppene har felles er individualitet.

I pietismen vokser det frem en nærmest antikonfesjonell strømning, hvor særlig Zinzendorf er representativ. For oppgavens vedkommende er det interessant at han i sin ungdom (1719-1720) drar på hva en kan kalle en konfesjonell «dannelsestog», til kirkeledere i Holland og Paris. Han var i kontakt med både reformerte og katolske kristne i disse landene, og det bekreftet hans syn på en hjertets konfesjonsløse teologi.³ Han blir aldri konvertitt, selv om hans katolske venner i Paris gjerne skulle ønsket det slik. Han står fritt.

Allikevel oppstår ikke pietismen og den nye individualiteten uten en forhistorie. Det er mange som kunne vært nevnt som kilder mange trekk veksler på. Det er flere teologer, prester og frie religiøse tenkere som bidrar til at pietismen vokser frem som en betydelig religiøs bevegelse. Jeg har valgt ut tre: Caspar Schwenckfeld (1489-1561), Johann Arndt (1555-1621) og Jakob Böhme (1575-1624). Alle disse tre er bestemmende for pietismens fremvekst, og har stor betydning for Zinzendorf. Til sist ser jeg også på betydningen som Moravianerne eller die Mährische Brüder også har hatt.

1.3 Caspar Schwenckfeld.

Den personen som i reformasjonstiden på 1500-tallet kanskje pekte tydeligst fram mot pietismen var den schlesiske adelsmannen Caspar Schwenckfeld von Ossig.⁴

Hans etterfølgere, Schwenckfelderne kommer også Zinzendorf i berøring med når flere av dem slutter seg til brødremenigheten.

Schwenckfeld hadde sterk innflytelse blant annet som rådgiver for den schlesiske prinsen Friedrich II von Liegnitz. Han opplever en dramatisk åpenbaring i 1519 etter å ha lest verker av Johannes Tauler, Johannes à Kempis og Luther. Etter dette avviste han akademisk kunnskap til fordel for etiske levereregler, selvransakelse, meditasjon, forening med Kristus og Kristus-etterfølgelse (imitatio).

² Shantz, (2013), s.43

³ Shantz (2013), s. 255.

⁴ Shantz (2013), s 16.

Han utformet en unik fromhet fokusert på «det nye menneske» og den kristnes reelle delaktighet ved troen i den oppstandne Jesu Kristi kropp og blod.⁵ Schlesierne kritiserte mangelen på etisk forbedring hos lutherske kristne, noe de mente skyldtes Luthers innstendighet til å knytte åndelig fornyelse til utvendige materielle tegn og sakramenter. Schwenckfelds lære var at åndelig nåde bare kan oppnås ved åndelige midler.

Krist kropp og blod, ikke det sakramentale brødet og vinen, var den eneste kilden til nåde og åndelig fornyelse. Det nye menneske blir født ved troen når den troende mottar den faktiske substansen av Kristi himmelske kropp, som bevirker innvendig fornyelse og transformasjon.⁶

Det er svært vesentlig for Zinzendorfs senere grunnleggelse av fellesskapet i Herrnhut at Schwenckfelderne følger Joachim av Fiore⁷ ved å se mot Åndens kommende æra og en riktig dannet filadelfisk kirke preget av kristen kjærlighet og fred.

I likhet med pietistiske fellesskap siden møttes Schwenckfelderne i konventikler og husfellesskap. Videre ble også Caspar Schwenckfelds verker flittig lest på 1600tallet av de mystiske spiritualister og av den første generasjonen pietister.

1.3.1 Schwenckfeldere i Herrnhut.

Mot slutten av 1725 tar Zinzendorf beslutningen om å ta imot Scwenckfeldere, som på den tiden var forfulgt i Schlesien. De var heller ikke anerkjent som kirkesamfunn. Faktisk var det at han tok dem imot en av grunnene til at han i 1736 ble landsforvist fra Sachsen. Schwenckfelderne var kjent med at han siden 1722 hadde tatt imot mange «trosflyktninger» fra Mähren og Böhmen».⁸

Deres tilstedeværelse i Herrnhut hadde naturligvis innflytelse på Zinzendorfs teologi. Han tok endog Scwenckfelderne i forsvar for keiser Karl VI, og skriver: «Ich will ihr Wesen nicht in Vertheidigung nehmen: aber allergnädigster herr, die Seelen der Menschen zu überzeugen, sind die leiblichen Mittel allzu unvermögend; sie machen nur Heuchler: und ers wird Ew. Majestät doch um die wahre Bekehrung der Irrenden zu thun seyn».⁹

Han uttrykker altså tydelig at all tvang i trossammengenger er feilaktig. Naturligvis kan en også vurdere hvorvidt innledningen, ved ikke å gå forsvar for Scwenckfelderne, egentlig er ren taktikk. Selv om Zinzendorf hadde et noe ambivalent forhold til dem, har de ved sin tilstedeværelse påvirket hans skrifter, særlig temaene «kropp» og «blod». Imidlertid var han ikke på linje med dem når det gjaldt dere åndelige syn på ordet og sakramentene: «Besonders deren Christologie und Soteriologie

⁵ Senere skulle også Zinzendorf i mange av sine verker nettopp dvele ved «Blut und Wunden», Jesu sår og blod.

⁶ Shantz (2013), s.16

⁷ Joachim av Fiore (1135-1202) var grunnleggeren av den monastiske ordenen San Giovanni I Fiore. Han var mystiker, teolog og esoterist og hans tilhengere ble kalt Joachimitter. Han er kjent for sin teori om de tre tider (æraer): Faderens æra, Sønnens æra og Den Hellige Ånds æra.

⁸ Weigelt (2006), s 67

⁹ Weigelt (2006), s 68

sowie ihr spiritualistisches Verständnis von Wort und Sakrament hielt er für irrig oder zumindest defizitär.»¹⁰

1.4 Johann Arndt.

Johann Arndt er den mest signifikante figuren i etterreformatorisk åndelig fornyelse og var den mest innflytelsesrike lutheraner siden reformasjonen.¹¹ Hans fromhetslitteratur har gjort ham til en svært viktig person i moderne protestantisme, noen mener den aller viktigste.

Hvilken innflytelse han hadde på Zinzendorf vises ved at når Zinzendorf skal oversette et pietistisk verk og overrekke dette til sin venn, den katolske biskop Noailles i Paris, så er det nettopp Arndts «Vier Bücher vom wahren Christentum» han velger.

Arndt ble født i Ballenstadt i Anhalt, og var sønn av Jakob Arndt, en luthersk pastor. Hans far hadde endog blitt ordinert av Johannes Bugenhagen to år tidligere. Han stiftet tidlig bekjentskap med arbeidene til den sveitsiske mystikeren og alkymisten Paracelsus som han ble introdusert til av professor Theodor Zwinger på universitetet i Basel. Han beholdt en interesse for alkymi livet ut. Arndt nevner aldri at han tok teologi som studiefag, og han fullførte heller aldri noen grad. Allikevel viser hans verker inngående kjennskap og lesning. Det kan virke uvanlig, men derimot var det faktisk slik at flere protestantiske prester ikke nødvendigvis hadde teologisk skolering. Det kravet kommer på et senere tidspunkt. Som vi skal se siden, så føyer også Zinzendorf seg faktisk inn i denne tradisjonen.

Som nevnt har Arndts skrifter hatt svært stor innflytelse. I 1605 avsluttet han bok 1 av sitt mest berømte verk: «Von wahren Christentum, Buch 1». Den uttrykker elementer som senere også skal uttrykkes i den pietistiske bevegelse, for eksempel at det ikke er kunnskap som gjør noen kristen, men Kristi kjærlighet. Mennesket må bli født igjen og bli en ny skapning. Hvis ikke denne nye fødselen har skjedd, så har vi ikke egentlig troen. Det faglige studium av Skriften uten kjærlighet og et hellig kristent liv er ganske enkelt verdiløst.¹²

I 1611 ble han superintendent i Celle, og det var dette embete han skulle komme til å inneha frem til sin død. Det er interessant å se at hans siste publikasjon var en utgave av skrifter av middelaldermystikeren Johannes Tauler.

Et element ved Arndts skrifter er at han, til forskjell fra Spener, ikke refererer i særlig grad til Luther. Ikke noe sted finnes den tradisjonelle lutherske vekt på ord og sakrament. Det er langt mer vanlig med referanser til verket *Theologia Deutsch*.¹³

¹⁰ Weigelt (2006), s 96.

¹¹ Shantz (2013), s 25.

¹² Shantz (2013), s 27.

¹³ *Theologia deutsch* er et tyskspråklig mystisk skrift som er forfattet på 1300-tallet. Det ble overlevert sammen med skrifter av Meister Eckart, Johannes Tauler og Heinrich Seuses. Blant annet betoner det sterkt *unio mystica*, det vil si

Forskere har vært uenige om Arndts teologi skal ses på som komplementær til Luthersk lære, eller som et radikalt alternativ til datidens lutherske ortodoksi. Hans Schneider og Hermann Geyer uttrykker at «Vier Bücher vom wahren Christentum» best kan forstås som en spiritualistisk-hermenutisk teologi som er et radikalt avvik fra Luther og evangelisk-luthersk lære.¹⁴ Uansett er det en kjensgjerning at bøkene representerte en ny genre og skrivemåte. De anfører videre en ny type protestantisk fromhet som hadde umiddelbar suksess. Det ble den mest leste bok i protestantisk historie. For eksempel hadde boken kommet ut i 64 opplag da spener ankom Frankfurt i 1666. En professor i Giessen skrev i 1715 at boken fantes i alle hjem. Verket ble lest av mennesker fra en rekke ulike konfesjoner, med mange ulike bakgrunner, fra ortodokse lutheranere til radikale separatister.

1.5 Jakob Böhme

Jakob Böhme har stor betydning for Zinzendorfs økumenikk og religiøse toleranse. Böhmes innflytelse for pietistene var nærmest universell. Francke og Zinzendorf kjente verkene hans, og ble utfordret av deres økumeniske impuls. Selv om Böhme avviste separatisme, så vurderes han allikevel å være «den radikale pietismens far» og radikalpietistenes arbeid for en kirke for de gjenfødte.¹⁵

Jakob Böhme ble født inn i bondeslekt i Alt-Seidenberg sør for Görlitz i 1575. Han mottok ingen formell teologisk utdanning, og var ferdig skomaker i 1599. Som ung mann erfarte Böhme to ganger det som beskrives som en «nådefull illuminasjon fra Gud.

Første gang var i 1595, og da varte det i syv dager. Det sies at han da mottok høyere kunnskap og forståelse av verden. Det var som om et slør ble trukket vekk fra hans øyne, og han kunne se inn i naturens hemmeligheter.

Den andre gangen var i 1600. Han undersøkte en tinnbeholder og ble overveldet av en lysstråle. Han gikk over en bro nær sitt hjem i Görlitz, og fant veien til et jorde i nærheten hvor lyset gjorde det slik at han kunne se inn i selve skapelsens hjerte, inn i dens essens og kraft. Han skrev: «I dette guddommelige lys fikk min ånd gjenkjenne Gud i alt og i alle skapninger, selv planter og gress, hvem han er og hvordan han er og hva hans vilje er. I dette lys vokste jeg i min evne til å beskrive Guds vesen».¹⁶ Han sier at han lærte å lese «naturens bok». Denne ga evnen til å overgå de lærdes bøker og debatter om Bibelen. Videre lærte han «samvittighetens bok». Han skrev: min kunnskap kommer ikke bare av bokstaver funnet i mengder av bøker. Jeg har bokstavene i meg, for Gud selv

sjelens mystiske forening med Gud. Dette er tanker som også gjenfinnes i pietismen. Zinzendorf betoner en lignende forening, og den skjer ved Kristi blod, i blodsmystikken som han utvikler.

¹⁴ Shantz (2013), s 28

¹⁵ Shantz (2013), s. 31

¹⁶ Shantz (2013), s 31

er i meg. Skulle jeg da ikke ha lov til å lese boken som er ham selv? De som er tilfreds med akademisk kunnskap lærer aldri å lese fra denne boken.

Böhme var en kritiker av alle som stolte på fornuften i deres jakt etter sannheten. Fornuften kan bare berøre den ytre, fysiske verden, den åndelige sfære er skjult for den.

Fysikeren Johannes Scheffler fra Breslau har en berømt beskrivelse av Böhme som en mann som levde i Guds nærhet. «I vannet lever fisken, planten i jorden. Fuglen i luften, solen på himmelen. Salamanderen må preserveres av ild; og Jakob Böhmes element er Guds hjerte»¹⁷.

Den unge Böhme ble eksponert for flere ulike strømninger av radikal reform. Det var eksempelvis fremdeles noen etterfølgere av Caspar Scwenckfeld i Schlesien, særlig blant adelen.

Böhmes geografiske kontekst er altså et område hvor hans lære faller inn i en allerede tilstedeværende radikal-reformatorisk tradisjon.

1.6 Moravianerne eller die Mährische Brüder.

Utgangspunktet til for Moravianerne er Jan Hus og hans etterfølgere sent på 1300-tallet. De sto i opposisjon til deler av katolsk praksis, og ville at kirken i Böhmen og Mähren skulle vende tilbake til bysantinsk tradisjon. Eksempler på dette er liturgi på folkespråket, samt at menigheten skulle få motta nattverden i begge skikkelser.

Bevegelsen fikk kongelig støtte i Böhmen, men det endte med at Jan Hus ble brent på bålet som kjetter 06.07 1415.

Rundt femti år etter Hus' død hadde hans tilhengere organisert seg selvstendig som de Bøhmiske brødre. De fikk episkopal ordinasjon av Waldenserne i 1467. De hadde stor betydning i forhold til skolevesen i de tsjekkiske statene. Imidlertid ble de undertrykt og desimert betraktelig da Habsburgerne kom til makten. I 1622 var alle protestantiske skoler (som underviste på tsjekkisk) stengt. Brødre menigheten ble en undergrunnsbevegelse og ble spredt utover nord-Europa så langt som til Nederlandene. De største gjenværende menighetene var i Leszno i Polen og i Mähren.

Det er representanter for denne gruppen som inviteres av Zinzendorf til å slå seg ned i Berthelsdorf og etablerer en ny landsby med navnet Herrnhut.

Selve betegnelsen «brødre menigheten» som var navnet på sammenslutningen på menigheten/fellesskapet i Herrnhut skriver seg herfra. Zinzendorf fornyet så denne. Det er viktig å understreke at moravianerne som slo seg ned der ikke nødvendigvis representerte hele teologien som de Bøhmiske brødre opprinnelig sto for. Hans Schneider skriver: «Denn nur bei einigen mährischen Emigranten waren sporadische elemente altbrüderische Tradition lebendig und Zinzendorf selbst hatte zunächst keine genaueren Kenntnisse der Geschichte und Institutionen der

¹⁷ Shantz (2013), s. 33

Alten Unität». ¹⁸

Det er først etter at de har slått seg ned at Zinzendorf setter seg inn i brødremenighetens historie til Comenius som han oppdaget på en reise i 1727 til Schlesien. Her ble han kjent med deres gamle «Ratio Disciplinae» og gjorde denne kjent i Herrnhut. Det er her Zinzendorf finner en lære som i størst grad sammenfaller med hans egen teologi, og dette representerer samtidig et brudd med Speners tradisjon. Herrnhuterne var helt fra begynnelsen en konfesjonelt heterogen menighet. Menigheten var som Zinzendorf sier det i 1729: «eine Vereinigung verschiedener Catolicken, Calvinisten, Lutheraner, Schwenckfelder, Separatisten von allerley Arten, welche alle den Schaum der Meynungen fahren und sich unter das Genoth der Liebe dieses Orts bringen lassen, da sie denn ohne alle Sectirerey Gott im Geist und in der Wahrheit dienen» ¹⁹

Det er dette som får Zinzendorf til å uttrykke at de alle bærer «ein mährischen Rock».

2.0 Zinzendorf.

Grev Nikolaus Ludwig von Zinzendorf (1700-1760) er utvilsomt en av kirkehistoriens mest interessante skikkelser. Han har hatt stor betydning for misjon og særlig for kirkelandskapet i USA. Han knyttes blant annet til fornyelsen av Moravianerne. Han initerte misjon til fjerntliggende steder som Grønland, Nord-Amerika, de Vest-Indiske øyer, Antigua, Surinam og Guyana.

Han sto for en utpreget konfesjonsløs og åpen kristendom, men kan være vanskelig å gripe siden han aldri formulerte en fullstendig teologi. I M Felix' biografi formuleres hans betydning for kristendommen med en sammenligning med jesuittene: «Ignatius ga sitt liv til jomfru Maria, Zinzendorf ga seg selv til Jesus Kristus». ²⁰

2.1 Tidlige år fram til 1722.

På tross av at dette er en oppgave med størst vekt på tekster fra perioden 1745-1750, har jeg allikevel valgt å legge ganske stor vekt på denne perioden i min biografiske gjennomgang. Dette for å vise at oppvekst, skole, studier og reiser har avgjørende betydning for Zinzendorfs teologi gjennom hele hans liv og forfatterskap.

Hans liv er svært innholdsrikt og fascinerende. Han er svært produktiv og foretar reiser over hele verden. Det følger derfor naturligvis at dette ikke er noen fullstendig gjennomgang, men et lite utvalg av hendelser som jeg anser som viktige i hans teologiske uttrykk og utvikling.

¹⁸ Weigelt (2006), s 16.

¹⁹ Weigelt (2006), s 16.

²⁰ Gill (1865), s 3

2.1.1 Barndom og studier

Grev Nikolaus von Zinzendorf ble født i Dresden den 26.05 1700 i en gammel adelig Østerrisk familie som kunne følges helt tilbake til ellevehundretallet. Familien hadde endog en forfader som tok del i det tredje korstog.

Herr Johannes den IV av Zinzendorf var blant de tidligste konvertitter til lutherdommen, og hans barnebarn Maximilian Erasmus valgte i 1663 heller frivillig eksil enn å frasi seg sin tro.²¹ Han ga opp all eiendom i Østerrike, og slo seg ned på sitt slott i Oberberg, nær Nürnberg. Erasmus' sønn, Georg Ludwig og Charlotte Justine fødte sønnen Nicolaus Ludwig i 1700.

Det er verdt å merke seg at allerede hans foreldre hadde tilknytning til den unge pietistiske bevegelsen. Hans foreldre var innflytelsesrike støttespillere og beundrere av Philip Jakob Spener som endog gudfar ved Zinzendorfs dåp.

Etter at hans mor ble enke og siden giftet seg på nytt ble han sendt for å bo hos sin mormor, Henriette Katharina von Gersdorf. (1648-1726) på hennes gods i nærheten av Zittau.

Flere biografer legger vekt på den innflytelsen hun hadde på ham. Hun var en utdannet kvinne og teologen Abraham Calov priste henne for hennes kunnskaper i Bibelens grunnspråk. Hun ble beundret for sin poesi og korresponderte med filosofen Leibniz, ledende lutherske teologer og pietistiske ledere som Spener og Francke. Hennes lesning må også ha hatt innflytelse på den unge greven. Blant annet leste hun verkene til radikale religiøse tenkere som Jakob Böhme og Jane Leade, som sto for å skape et forent, elskende fellesskap av sanne troende som skulle sette sine konfesjonelle forskjeller til side. Zinzendorf sa selv at hans bevegelse ikke hadde fantes dersom det ikke var for henne. Hun så ingen forskjeller mellom katolsk, luthersk eller reformert religion. Alle som hadde hjerte for tro og kom til henne med et behov var en neste.²²

Vi ser altså at allerede fra sin tidligste barndom fikk han med seg en religiøs grunnholdning som skulle prege bevegelsens økumeniske grunnholdning.

Zinzendorfs skolegang og utdanning er på mange måter også et uttrykk for utviklingen av hans spiritualitet.

I 1710 ble han sendt til Halle hvor han skulle få sin videre skolegang. Han skulle komme til å være der i seks år. Han var en svært talentfull elev. Allerede i disse årene var han opptatt av å danne fellesskap, og det ble flere foreninger. For eksempel dannet han «dydens slaver», «Kristi bekjennere» og det som ble kjent som «sennepskornordenen» Deres statutter finnes fortsatt, og de bandt dem til å bekjenne Kristi lære i ord og oppførsel, utøve nestekjærlighet og søke konversjonen

²¹ Gill (1865), s 7

²² Griffin and Erb(2006), s 255

av andre, både jøder og hedninger. Senere i livet, da de tidligere medlemmene var spredt til Frankrike, Sveits, Holland og Ungarn fortsatte greven å ha kontakt med dem.²³ De små gruppene han formet hadde nok sitt forbilde i Speners *Collegia Pietatis*.

Zinzendorf avsluttet sin skolegang i Halle i 1716. Selv om han selv hadde ønske om å studere teologi, så ønsket hans onkel at han imidlertid skulle studere jus. Videre ønsket onkelen at han skulle gå på universitetet i Wittenberg. Idag er Halle og Wittenberg slått sammen som der Martin Luther-Universität Halle-Wittenberg, men dengang var dette to universiteter som var i opposisjon til hverandre. Halle var pietismens sentrum, mens Wittenberg så på seg selv som den rettmessige beskytter av reformert tradisjon, og opprettholdt den lutherske ortodoksi. På den tiden hadde også lutherdommen hatt et oppsving i forberedelsene av reformasjonsjubileet som skulle finne sted i 1717.

Selv om Zinzendorf hadde sin bakgrunn i pietistisk tradisjon, så hadde valget av nettopp dette studiestedet positiv innvirkning på hans senere studier. Biografen Bovet mener at kjennskapen til to ulike læresystemer utvidet hans eget perspektiv. Hvis han hadde forblitt i Halle ville han kanskje ikke blitt noe annet enn en av Speners etterfølgere. Bovet fortsetter med å slå fast at han som følge av dette hevet seg over både pietisme og lutheranisme og oppnådde en dypere og mer åndelig forståelse av evangeliet enn noe annen kristen på sin tid.²⁴

Dette er kanskje *vel* store ord, men det er kanskje grunnlag for å si at Zinzendorfs økumeniske utvikling har sin begynnelse her. Videre var Wittenberg et berømt og anerkjent universitet hvor han fikk anledning til å knytte kontakter i mange europeiske stater.

Den unge greven følte seg som en fremmed i Wittenberg, og understreket at han alltid var en strikt pietist. Spangenberg²⁵ skriver om denne perioden at Zinzendorf for å hegne om sin bakgrunn ble mer lovisk enn evangelisk i denne perioden. Det første året var en tid hvor han i stor grad følte seg isolert. Etter hvert som han imidlertid ble kjent med lærere og andre i Wittenberg, så ga hans fordommer seg, og han fant at mange av dem, uansett forskjeller, sto for den samme levende tro som preget professorene i Halle. Han begynte å spørre seg om det ikke ville være mulig å bringe forsoning mellom de to partiene.²⁶

Zinzendorf ble ved universitetet i to og et halvt år. Deretter ble han oppfordret av sin familie til å reise på en dannelsesreise (Bildungsreise) for å avslutte jusstudiet ved de mest prestisjefylte studiesteder. Videre skulle han tillegge seg de former som var vanlig for en ung adelsmann ved hoffet.

²³ Gill (1865), s 23

²⁴ Gill (1865), s 27

²⁵ Gottlieb August Spangenberg (1704-1792) var tysk teolog, prest og senere biskop blant moravianerne. Han tok over som leder av brødremenigheten etter Zinzendorf. Han er den mest kjente av hans biografer, og skrev *Leben des Grafen Zinzendorf* i 1772.

²⁶ Gill (1865), s 30

2.1.2 Zinzendorfs dannelsesreise.

Som nevnt hadde Zinzendorf et sterkt ønske om enhet blant troende. Denne reisen som egentlig skulle være en ung adelsmann sin klassiske dannelsesreise, ble vel så mye en reise hvor den unge greven knyttet religiøse kontakter blant representanter for svært ulike konfesjoner. Dette var også kontakter han skulle komme til å beholde livet ut.

Det ble ordnet slik at han i følge med sin halvbror først skulle besøke Holland. Selv fortalte Zinzendorf i sin dagbok at hans sjel var oppløftet over jordiske ting, og at alle hans hjertes lengsler var rettet mot frelseren». Han skrev: «evigheten alene fyller alle mine tanker».²⁷

Den 26.05 1719 kom Zinzendorf så til Utrecht hvor planen var at han skulle tilbringe noen måneder ved universitetet. Her fortsatte han å studere jus, men fulgte også forelesninger i en mengde andre fag, for eksempel medisin. Det var også her han lærte engelsk. Han hadde alltid slitt med skrøpelig helse, og slet også med den i denne perioden, noe som også fikk ham til å fokusere på livet etter dette. Det var også i denne forbindelse at han valgte sitt motto: Aeternitate (evighet).

Videre døde også hans stefar baron Canstein i denne perioden, og dette forsterket også dette.

Blant de store personlighetene Zinzendorf kom i kontakt med i denne tiden var blant annet grev Lippe, en prins av Nassau, prins Tremouille og prinsesse de Oranje som ga ham en god mottagelse. Blant lærde personer kom han i kontakt blant annet med den berømte (nå glemte) franske teolog og historiker, James Basnage. Dette var et viktig møte, og bidro også til Zinzendorfs åpne holdning i forhold til andre konfesjoner siden. Han skriver: «Jeg var glad for å bli kjent med denne store mannen. Han gjenkjente sannheten også hos motparten».²⁸

Oppholdet hadde således en svært positiv påvirkning på Zinzendorfs teologi. Han oppfattet forholdet mellom lutheranere og reformerte som en essensiell union på tross av fiendskap konfesjonene imellom.

Det er verdt å merke seg at Zinzendorf ikke så det som viktig å diskutere forskjell i doktrine før tilnærming til en annen konfesjon. Han så på Kristus som det ene, sentrale objekt i evangeliet, og den som konstituerte båndet mellom kirkesamfunn uavhengig av land og alder. Som følge av dette var fellesskap fullt mulig samtidig som en holdt fast på sin egenart og sine prinsipper. Zinzendorfs verker har også en tilnærming som harmonerer med dette. Han er utpreget kristosentrisk.²⁹

Zinzendorf sa selv om sitt opphold i Utrecht at han kom dit og «tilhørte Wittenberg i teori og Halle i praksis». Han skriver videre at han i Utrecht hadde å gjøre med reformatorer og filosofer av alle slag. Han medgir at han nærmest var ganske støyende i formen, men at han ble så temmet at han etter hvert avsluttet med å høre på dem». Zinzendorf lot andre få bære fram sin mening og sier selv

²⁷ Gill (1865), s 34

²⁸ Gill (1865), s 37

²⁹ Min tilføyelse.

at noen så på ham som en beskjedne ung mann (her tror jeg for så vidt at den unge greven var noe ironisk).

I september forlot han Utrecht og dro videre i Holland, blant annet til Amsterdam og den Haag. I slutten av september 1719 ankom han så Paris. Dette oppholdet skulle være bestemmende for Zinzendorfs retning gjennom hele hans liv, og være en av de aller sterkeste årsakene til den økumeniske og overkonfesjonelle holdningen som menigheten etter hvert sto for.

Han kommer til Paris i en spennende tid. Til Paris kom mennesker fra mange land, blant annet siden Law's bank skapte enorm vekst i aksjespekulasjon i forbindelse med den franske koloniseringen av Mississippideltaet.

Den katolske kirke i Paris var også preget av at pave Clemens XI i 1713 hadde sendt ut bullen Unigenitus. Denne var særlig rettet mot Jansenismen.³⁰

I kraft av sin adelstittel fikk Zinzendorf innpass i de høyeste adelige sirkler i byen. Han hadde glede av å møte både munke og prelater, i tillegg til noen damer som han sa «hadde nåden». Han sa videre at han i lære den gang i stor grad var under loven, og undret seg mange ganger siden over tålmodigheten til venner som kardinal de Noailles. Han ønsket i utgangspunktet å overbevise dem om det han holdt for sant, og han var klar til å bryte med selv sin kjæreste venn når som helst hvis han ikke kunne stoles på i «Herrens sak».³¹

Som nevnt møtet han mange personer i Paris som senere skulle bli svært viktige for ham, som grev Reuss (som senere ble hans svigerbror), Nicholas Watteville, Cardinal Bussy og mange andre. Han ble introdusert ved hoffet og traff regentens mor.

I utgangspunktet hadde ikke Zinzendorf stor interesse av å pleie mye omgang med ledere for det katolske presteskap. Han var sjokkert over lastene til noen av dem, og deres handlinger var ikke forenlig med hans syn på deres hellige kall. Etter flere møter med Père de la Tour, leder av menigheten Oratoire, fant han imidlertid i ham en oppriktig kristen og de ble nære venner.

Den tidligere nevnte kardinal Noailles tok imot ham svært hjertelig, og dere første møte varte mer enn tre og en halv time. Etter dette ble det mange besøk hos ham. Kardinalen må også ha hatt en åpen innstilling. Han hadde ønske om at Zinzendorf skulle gå over til den katolske tro, men ga det opp raskt. Allikevel forsikret han at han ville elske ham som et Guds barn av hele sitt hjerte, uavhengig av tanken om kontrovers. Kanskje kan det også ha vært av betydning at kardinalen var Jansenist, og noen av tankene han representerte ikke var så ulike de Zinzendorf sto for med sin bakgrunn. Zinzendorf oppsummerte det slik at han etter møte med ærlige sjeler med katolsk tro førte til at han bestemte seg for å oppdage det beste i alle religioner og få en bedre og mer godartet

³⁰ En teologisk bevegelse som gikk tilbake til Cornelius Jansen (1585-1638), og som vektla arvesynd, behovet for nåde og predestinasjon. Den ble en betydelig bevegelse innenfor den katolske kirke, og hadde mange motstandere, særlig i det katolske hierarkiet og blant jesuittene.

³¹ Gill (1865), s 40

forståelse av deres lære og hva som kunne tas bort og som utgjorde hindringer for det guddommelige. Videre lærte han som følge av sine reiser å avstå fra religiøs favorittisme, for han så nå at også pietistene i Halle og Wittenberg var menneskelige og feilbarlige.³²

2.2 Menighetsdannelsen i Berthelsdorf og forberedelse av misjonsarbeid.

1722 markerer begynnelsen på hele den Herrnhutiske bevegelse og er et veiskille i Zinzendorfs liv. Det første er at han gifter seg med Dorothea, Gräfin von Reuss-Ebersdorf (1700-1756). Videre fikk han sin bestemors eiendom i Berthelsdorf i øvre Lausitz nær dagens tsjekkiske grense, dette med ønske om å etablere en institusjon med Halle som forbilde. Denne skulle også ha et hjem for foreldreløse barn.

For det tredje begynte han å ønske religiøse flyktninger velkomne på godset sitt. Disse var særlig ofre for forfølgelse av den habsburgske, katolske keiser Karl VI. Han ønsket å gjennomføre dekretet ved freden i Westfalen (1648) om at bare tre offisielle trosretninger skulle tillates i det tyske riket, luthersk, reformert og katolsk.

Flyktningene besto av moravianere, schwenckfeldere, og andre protestantiske grupper.

Moravianerne ble ledet av tømmermannen Christian David (1691-1751), som også skulle bli en viktig skikkelse i brødremenigheten. Det var også han som sammen med andre begynte å bygge det første huset for flyktningene den 17.06 1722. Fem år senere var det 220 innbyggere på Zinzendorfs eiendom, og rundt to tredjedeler av disse var nettopp moravianere. I 1724 begynte de å kalle stedet for Herrnhut, som betyr Guds omsorg (obhut des Herrn).

I 1727 kom så Zinzendorf med en konstitusjon for den herrnhutiske bosetningen, Herrschaftliche Geboten und Verboten), og presenterte deretter sine statutter for brødrefellesskapet. Disse inneholdt 42 artikler som ga retningslinjer for livet deres i fellesskapet.

Det er også midt på tyvetallet at Zinzendorfs første skriftlige arbeider foreligger. Av tidlige arbeider er der *Teutsche Socrates*³³ viktig. Den kalles også *Dresden Socrates* og kom i to utgaver. Først i 1725/26 og siden i andreutgave i 1732. I følge ham selv var formålet med utgivelsen at den skulle gjøre det samme for sine medborgere som Sokrates, det vil si å få dem til å reflektere over seg selv og ved hans eksempel vise dem veien til sann og varig lykke.³⁴ Den andre utgaven er dedisert danskekongen, Christian VI, og dette var som vi skal se siden heller ikke tilfeldig.

Viktig er også hans engasjement for den såkalte «Ebersdorfbibelen». Dette er en versjon av

³² Shantz (2013), s 256

³³ Den fulle tittelen er "Der Teutsche Socrates, Das ist Aufrichtige Anzeige verschiedener nicht so wohl unbekannter als vielmehr in Abfall gerathener Haupt-Wahrheiten in den Jahren 1725 und 1726. Anfänglich in der Königl. Residenz-Stadt Dresden, hernach aber dem gesamten lieben Vaterland teutscher Nation zu einer guten Nachricht nach und nach ausgefertiget, und vom dem *Autore* selbst mit einem kurzen Inhalt jedes Stücks, nummehro auch mit verschiedenen Erläuterungen, die sich in der ersten Auflage nicht befinden, und einem Anhang versehen" (andreutgaven)

³⁴ Spangenberg (1838), s 63

Lutherbibelen som Zinzendorf redigerte. Tanken var at det skulle gi billige bibler til alle (i revidert form).

I 1731 begynner han så å orientere bevegelsen mer mot ytre misjon. Det er i denne forbindelse han for første gang vender seg til danskekongen. Denne reisen kommer av det som Spangenberg i sin store Zinzendorfbioografi beskriver som et hjertelig og nært forhold til hoffet der gjennom mange år. Når han så nådde fram til København viste det seg at hans ankomst var ventet. Landet blir beskrevet som et land der det var mange vakte, ikke bare blant kleresiet, men også hos kongens ministre. Selv i kongens familie var det mange³⁵ I begynnelsen av juni reiste så Zinzendorf på kongens befaling til Fredriksborg for å være tilstede ved kroningen. Her ble han fortalt at kongen hadde til hensikt å gi ham Dannebrog-ordenen. I følge Spangenberg hadde han motforestillinger i forhold til å motta denne, men mottok den etter kraftige oppfordringer fra adelen.

Hensikten med reisen var imidlertid å få støtte til misjon i de danske koloniene. I motsetning til det greven forventet, så gikk dette imidlertid tid ikke etter planen. Biografer er usikre på hva som skjedde, men mener at det skyldtes mennesker nær kongen som ønsket å forhindre at han skulle få for sterk påvirkning på den unge kongen.³⁶

Like etter dette begynner Zinzendorf og hans medarbeidere allikevel å planlegge de første misjonsframstøtene. Disse skulle også komme til å gå til danske kolonier. De første reisene skulle gå til St. Thomas, St. Croix og St. John. Parallelt med dette arbeidet de også med et misjonsarbeid på Grønland. Foranledningen til dette var at Zinzendorf hadde truffet to Grønlendere ved det danske hoffet, og de hadde beskrevet Egedemisjonen der som et mislykket prosjekt.³⁷

Imidlertid skulle misjonsvirksomheten først gå i en annen retning enn Grønland. Zinzendorf traff en gang en konvertert slave fra en av de danske koloniene, St. Thomas. Dette gjorde slik inntrykk på ham at det ble utgangspunktet for misjonen til brødrene i de danske koloniene, St. Thomas, St. Croix og St. John i 1732. Året etter dro så de første til Grønland. En verdensomspennende misjon var i gang, og den skulle bringe Herrnhuterne til hele verden i tiårene som fulgte.

I 1734 ble så Zinzendorf ordinert. Han argumenterte for brødrene at han hadde et Guds kall til å forkynne. Videre var dette viktig, siden det representerte en klar fordel: Ordet treffer langt fler fra en prekestol enn i private hjem.³⁸ Så, den fjerde søndag i advent forkynte han offentlig i Tübingen to steder, og ble ved dette ordinert.

Spangenberg beskriver dette året som viktig i Zinzendorfs forkynnelse. Det var dette året han begynte å preke over forsoningen ved Kristi blod på en ærligere måte enn tidligere. Han gjorde i følge Spangenberg ikke som mange andre samtidige predikanter som prekte over hva mennesker

³⁵ Spangenberg (1838), s 141.

³⁶ Gill (1865), s 143

³⁷ Gill (1865), s 146

³⁸ Spangenberg (1838), s 178

skulle og ikke skulle gjøre. Zinzendorf la vekt på mennesket som syndig i kropp og sjel og derfor uten anledning til å leve et hellig liv uten Jesus. Bare ved hans blod og nåde kan en bli fri fra synden.³⁹ Denne blodsteologien skulle prege skriftene i større og større grad.

I denne perioden utgis også Herrnhuter Gesangbuch (1735), en bok som skulle bli kontroversiell utenfor brødremenigheten. I 1737 får han så episkopal innvielse av den moravianske biskop Jablonsky og medarbeideren David Nitschmann.

I denne perioden foretar også Zinzendorf mange reiser, både i tysktalende områder, Holland og England før han reiser til st. Thomas der han ankommer i 1739. Der oppdager han at flere av brødrene er fengslet. Zinzendorf besørger straks at disse blir frigitt.

På øya opplever han i tiden etter en stor vekkelse. Det kommer også frem at bakgrunnen for fengslingen hovedsakelig har vært anklager fra plantasjeeierne om at konverterte slaver, særlig kvinner, ble tøylesløse (mindre føyelige) etter å ha konvertert.⁴⁰ Det ble fryktet at de rett og slett kunne komme til å stille spørsmål ved arbeid og levekår.

Like etter hjemkomsten (den 15.06) avholdes det en stor synode i Ebersdorf. Her spør man etter hva som er fellesskapets innhold og oppdrag. I synodeprotokollen finnes det en kort bemerkning: «katekismen skal vise tydelig hva vår Sak består i. Svaret er Bibelens rene lære»⁴¹

2.3 1740-tallet, Zinzendorfs mest aktive år.

Høsten 1739 er Zinzendorf i England og gjør forberedelser til en reise til britiske besittelser i Nord-Amerika. Der ønsker han særlig å inispisere misjonsforetakene for å nå indianerne. Videre ønsket han også å arbeide for å bedre forholdene mellom ulike grupper av kristne i Pennsylvania, og tilliggende provinser.

Han ankommer så New York i slutten av november 1741. Han dro først til Pennsylvania for å undersøke forholdene blant tyske kolonister, som det var blitt mer enn 100000 av på denne tiden. Ved bredden av Delaware River traff han også noen av brødrene som hadde forlatt Herrnhut i 1734 og 1735.

Det var mange lutheranere i området, men disse var svært lite aktive i religiøs sammenheng. Flere av lutheranerne skrev gjentatte ganger til Tyskland for å få en prest over, men mange år hadde gått uten at noen var kommet. Ved siden av lutherske og reformerte var det, ifølge Spangenberg, ni andre ulike sekter i Pennsylvania.⁴² Det som dette mangfoldet delvis hadde ført til var at flere tyskere som var opptatt av tro hadde sluttet seg til disse gruppene. Etter en tid ble Zinzendorf anmodet om å være deres pastor, og virket blant dem en tid.

³⁹ Spangenberg (1838), s 184

⁴⁰ Spangenberg (1838), s 255

⁴¹ «Der Catechismus soll deutlich zeigen, was unsere Sache ist. Die Antworten sind leuter Sprüche aus der Bibel».

⁴² Spangenberg (1838), s 294

Det er i denne perioden han skrev både *Pennsylvanische Nachrichten* og *Pennsylvanische Reden*, og i tiden som følges forfattes en rekke av hans hovedskrifter.

Hva betydde så dette oppholdet for Zinzendorf? Han ble uten tvil eksponert for mange ulike konfesjoner på et relativt lite område, og det har antageligvis påvirket skriftene han forfattet hele resten av dette tiåret.

Han reiser hjem via London, og her holder han en rekke taler som siden blir publisert som *Londoner Reden* (1743). Etter dette følger reiser til Baltikum før han vender tilbake til Herrnhut i 1744. I mai dette året blir det tatt en vesentlig beslutning på en synode i Marienborn. Det ble avgjort at de tre hovedgruppene blant Herrnhuterne, lutheranere, reformerte og moravianerne, skulle holde seg til sin egen originale konfesjon, og ha sin egen leder eller biskop.⁴³

Bevegelsen møter også betydelig motstand i denne tiden, og Spangenberg kommenterer at det var fortsatte polemiske angrep mot ham fra motstandere. Zinzendorf brukte mange uvanlige begreper, fordi han så på det som nødvendig å skape oppmersksomhet og bevirke refleksjon. I skriftene sine brukte han et språk som geistlige var uvante med, og det hadde vært vel hvis hans motstandere hadde kunnet fastslå det han egentlig mente. Imidlertid var dette ikke tilfellet, og det førte til mange motsigelser.⁴⁴

1745 begynte med to synoder hvor det nye kirkesamfunnets oppbygning igjen ble diskutert. Tross motstand innenfra var Zinzendorf stadig klar på at de tre konfesjonelle hovedgruppene skulle få beholde sine bekjennelser.

Dette året reiser han også igjen til Holland, hvor han holder nok en synode. Han tok her igjen opp sin erklæring fra 1743 om at han ikke ville hengi seg til arbeid for brødrenes ulike kirkesamfunn så lenge de ikke utelukkende ga uttrykk for at de definerte seg innenfor den Augsburgske konfesjons rammer. Mot dette ble det gitt uttrykk for den massive motstanden som var kommet fra lutherske geistlige.

Tidlig i 1747 forlot Zinzendorf Marienborn, og oppholdt seg i huset han hadde fått bygget i Herrnhag. Der hadde det lenge vært uenigheter mellom kolonien i området og Graf Üseburg-Büdingen, som eide området der kolonien var reist. Den var svært vellykket, og det førte til at greven (Büdingen) gjorde mer og mer for å motarbeide den. Zinzendorf forsøkte å megle mellom partene, men de sto like steilt mot hverandre. Konflikten førte til slutt til at koloniens innbyggere ble utvist, og halvparten av de 973 som bodde der dro i løpet av et år. Noen bosatte seg i andre tysktalende områder, andre i Holland, England og Pennsylvania.⁴⁵

Mot slutten av 1747 og inn i 1748 holder han forelesninger på det teologiske seminaret i Herrnhag,

⁴³ Spangenberg (1838), s 342

⁴⁴ Spangenberg (1838), s 348

⁴⁵ Gill (1865), s 255

blant annet over Confessio Augustana. Han avslutter også sine Reflexiones Naturelles. Bevegelsen er nå veletablert og begynner å bli mindre kontroversiell i de landene den er representert, dette gjelder særlig i England. Brødrene fikk endog støtte fra kong George II etter at det hadde blitt utstedt et edikt mot brødremenigheten fra styret i Hannover. Dette endte til sist med at Parlamentet i London som gjorde to vedtak:

Det første var at brødremenigheten (Unitas Fratrum) ble anerkjent som et gammelt evangelikalt og episkopalt kirkesamfunn. Det andre var at medlemmene av dette fellesskapet ble fritatt fra edsavleggelse, deltagelse i juryer og militærtjeneste (i Nord-Amerika).⁴⁶

Konsekvensen av dette ble en rekke invitasjoner til å etablere brødremenigheter i Europa, så vel som Nord-Amerika. Det er det mest avgjørende tiåret i Zinzendorfs og brødremenighetens historie. Fra denne perioden kommer de fleste av hovedverkene, han reiser over hele verden, og brødremenigheten får som nevnt offisiell anerkjennelse.

2.4 1750-1760 Hans siste ti år.

Ved inngangen til femtitallet var bevegelsen godt etablert, og Zinzendorf uttrykte ved flere anledninger at han heretter ville vie livet sitt utelukkende til ledelse av menighet (embetsplikter). Deretter besluttet han å bli boende i England de neste fire årene.

I denne perioden skrev Spangenberg et verk i to bind som søkte å besvare alle de beskyldningene som brødrene hadde fått mot seg. Det første med svar på mer enn tre hundre, det andre med svar på flere enn 1000.

Dette var også en tid hvor Zinzendorf la stor vekt på forkynnelsen av evangeliet: «But it was now that Zinzendorf realised for a while the fond idea he had so long cherished, and gave his whole soul to proclamation of the gospel».⁴⁷ Han hadde daglige samlinger og temaet for hans taler var alltid Kristus, og ham korsfestet.

I 1752 døde hans eneste gjenlevende sønn, Christian Renuus, som også hadde vært en kjær medarbeider. Spangenberg legger for så vidt vekt på at hele familien var det. På tross av tapet fortsatte Zinzendorf å holde møter akkurat som tidligere. Videre hadde han også økonomiske problemer i perioden.

Av verker utga han i denne perioden (1754) blant annet en sangbok med sine salmer oversatt til engelsk og andre engelskspråklige salmer.⁴⁸

Han ble i England de første månedene av 1755, men visste at han var forpliktet til noen år også i Holland og Tyskland. Han benyttet derfor tiden til å ordne opp i så mye som han kunne når det

⁴⁶ Gill (1865), s 261

⁴⁷ Gill (1865), s 265

⁴⁸ «A Collection of Hymns of the Children of God, in all ages, from the beginning until now, designed chiefly for the use of the congregations in union with the Brethren's church».

gjaldt brødreminnet i England.

I 1756 ble så alle de talene han holdt i London i perioden 1751-1755 publisert⁴⁹, de er i to bind og ble regnet av mange som fortsettelsen av Berliner Reden.

Dette var en tid med enda et stort tap for ham. I juni 1756 døde hans hustru Erdmuthe Dorothea von Zinzendorf. Spangenberg legger også vekt på at hun ikke bare var hustru, men også hjelpsom i saker som angikk hans kall.⁵⁰

Et år etter gifter han seg med Anna Nitschmann, medlem av eldsterådet i Herrnhut, og en nær samarbeidspartner gjennom mange år. Hun hadde også foretatt reiser, blant annet som misjonær i Nord-Amerika.

Zinzendorf foretar en av sine siste reiser til Sveits samme år. Hans siste tre leveår var ikke hvileår, men år med aktivitet. En interessant korrespondanse er den han hadde tidlig i 1759 med den koptiske patriarken i Kairo. Her ble han bedt om å utlegge hva som var brødreminnetens lære. Svaret som han gir patriarken er vesentlig, og sier mye om hans teologi. Det preges av varme når han taler om Frelserens kjærlighet, og for hans åpne holdning og liberale syn på andre kirkesamfunn.⁵¹

I begynnelsen av mai 1760 ble han raskt syk, og døde den niende.

3.0 Zinzendorfs verker.

Lesning av Zinzendorfs verker er en fascinerende opplevelse. De består av en rekke ulike sjangre og stiler. Eksempler på dette er Predigte (prekener), Reden (taler), læreskrifter, bibelkommentarer, dikt, salmer, dialoger og andre sjangre.

Det kan være komplisert (kanskje med unntak av de rene læreskriftene) å disponere de ulike skriftene. Selv praktiserte Zinzendorf aldri streng disposisjon, så det krever noen gjennomlesninger for å gripe hva han egentlig vil si.

Når det gjelder denne oppgaven, er det et rikt tilfang av tekster som berører det økumeniske i Zinzendorfs teologi og praksis. Det er interessant å merke seg at de fleste skriftene gir uttrykk for en dobbelhet. Zinzendorf er svært opptatt av å plassere dem inn i en luthersk kontekst, men uttrykker gjerne ikke lenge etter langt mer allmenne siktemål. Så skriftene gir inntrykk av å være lutherske, samtidig som de uttrykker en overkonfesjonell holdning.

Zinzendorf er et barn av sin tid. I likhet med tendensen i opplysningstiden generelt, og særlig i Frankrike settes individet i sentrum. Da blir konfesjon mindre viktig. Det er individets forhold til

⁴⁹ Einiger Zeit 1751 von Dem *Ordinario Fratrum* zu London gehaltenen Predigten in Dreyen haupt-Abtheilungen edirter Erster Band og Der predigten, die der *Ordinarius Fratrum* von Anno 1751 bis 1755 zu London gehalten hat, Zweyter Band.

⁵⁰ Spangenberg (1838), s 460

⁵¹ Gill (1865), s 278

Kristus som blir bestemmende for troen, ikke hvilken konfesjon en tilhører.

Jeg kommer i det følgende til å presentere noen ulike skrifter av flere av de ulike sjangrene ovenfor, fra flere perioder i Zinzendorfs virke, men med særlig vekt på 1740-tallet. Det er også i denne perioden at han er på sitt aller mest produktive. Tekst og grammatikk avviker noe fra moderne tysk. Der jeg siterer fra den tyske teksten har jeg valgt å beholde Zinzendorfs ortografi, rettskrivning og litt lempelige holdning til stor og liten bokstav. Videre skyter han også av og til inn ord på latin, gresk, fransk og engelsk. Disse lar jeg også stå som de er i tekstbildet, men siterer disse ordene med *liggende* skrifttype.

3.1 Zinzendorfs skrivemåte.

Zinzendorf skrev ikke noen systematisk lære eller oversikt over bevegelsens doktrine eller dogmatikk. Jeg har valgt å bruke innledningen til Lehrbüchelgen 1740/1742 som eksempel. Dette er imidlertid et av arbeidene hvor vi kommer nærmest en oversikt over bevegelsens troslære og innhold. Jeg har valgt å ta utgangspunkt i innledningen, siden denne er svært interessant for Zinzendorfs forståelse av bevegelsen. Innledningen vil med det også fungere som et godt innsteg til de seks arbeidene som gjennomgås nedenfor. Skriftene er skrevet i Zinzendorfs mest produktive periode, og denne innledning til Lehrbüchelgen kom i første versjon ut 7 år før Gemeinreden som etterhvert skal behandles.

Skriftet er formet med en fortale, og siden 1713 spørsmål og svar som utdyper dette. Det er ved første øyekast ikke disponert på annen måte enn at svarene kommer fortløpende. Det var også en kritikk av teksten i samtiden. Frankfurter Gelehrten Zeitungen skriver at en ikke forstår hvilken form forfatteren har valgt. Det er ingen inndeling, ingen hovedtese, ingen avsnitt, Spørsmålene løper fra begynnelse til slutt og det er forgjeves å finne fram til religionens sannheter, selv om ingen ting er løgn siden det er mange spørsmål som er gode og som besvares med få ord (positivt sett) fra den Hellige Skrift.⁵²

3.2 Skriftenes uttrykk. Konfesjonelle kontraster i tekstene.

Lehrbüchelgen søker å beskrive grunnlæren til de evangeliske forsamlinger som man i 300 år har kalt brødrene (die Brüder). Det slås altså fast som tidligere nevnt at dette er en sammenfatning. Han slår videre fast at dette er læren til mange menigheter, som vallonske, waldensiske, franske, engelske og hollandske.⁵³

Litt videre slår han fast at deres forgjengere i det 16de og 17de århundre har forsøkt å bevare

⁵² *Katechismen*. Band 1. (2008), s 323

⁵³ Dasjenige Kirchlein, welches nun schon einige hundert Jahre (gleich hernachmals vielen anderen Wallonischen, Waldensischen, Frantzösischen, Englischen und Holländischen, zu den beyden Evangelischen Religionen gehörigen.

bevegelsens unitariske preg. Dette også for å unngå å regnes med til «privatlærere i den Augsburgske konfesjon». Jeg vil anta at han med dette vil unngå å assosieres med sekter eller menigheter med slik karakter. Siden 1722 har de ifølge Zinzendorf måttet bekjempe fanatisme på den ene siden mot , og noen av den reformerte kirkes lærde på den andre siden.⁵⁴

Han ønsker å vise hva formålet med læren er i skriftene og samtidig også at den er i samsvar med fedrenes gamle bekjennelser (bekjennelsesskrifter). Videre uttrykker han at verket er en utlegning av lærens hovedsaker og annet (Haupt- und anderen Sachen).

Zinzendorf er åpenbart opptatt av å understreke at bevegelsen ikke står for noen avstandtagen til lutherske bekjennelsesskrifter. Han sier videre i forordet at lærebøkene (Lehr-Büchlein) på ingen måte ønsker å underkjenne eller avskaffe Luthers lille katekisme, men ha den som grunnlag.

Forordet kan muligens ha dette som et av sine formål, kanskje det viktigste: Bevegelsen har møtt motstand, og Zinzendorf ønsker ikke å forsterke denne. Det er interessant at han her er pragmatiker.

Bevegelsen er tidvis overkonfesjonell, men det blir viktig å identifisere seg innenfor en sammenheng uten å bli, som nevnt ovenfor, satt i sammenheng med en av mange sekter. Disse fantes det også rikelig av på denne tiden og i samme område.

Siden fortsetter Zinzendorf med en «spesialærklæring».⁵⁵

Han slår fast at de har bevitnet gjennom ti år at den enkle årsaken til at de har skapt et særskilt fellesskap er at de stammer fra de Bøhmiske og Mähriske brødre, som var et evangelisk kirkesamfunn seksti år før reformasjonen og som bevirket den. Den er til denne dag ikke ødelagt, og har sin helt særegne kirkeforfatning med biskoper, eldste og tjenere som er beholdt i god orden.⁵⁶

Dette er også den formen som Zinzendorf etterligner, og som preger den evangelikale menighetsstrukturen også i dag over hele verden (min anmerkning).

Han henviser også til en kritikk som hele den pietistiske bevegelsen har fått, og som representeres av kritiske bemerkninger innenfra. Noen har innvendt at læren bærer mer preg av intellektets «nådevalg» (Gnaden-Wahl) mer enn hjertets valg. De skal imidlertid forstå sin omvendelse bedre, og lese Luthers romerbrevskommentar (altså nok en lutherhenvisning). Reformerte brødre i Polen ville også finne menigheten «godt reformert» for i området der Herrnhut ligger er det ingen annen læreenhet enn den som kommer av den Augsburgske konfesjon.

Selv om Zinzendorf som nevnt flere ganger understreker at hans lære samsvarer med de lutherske bekjennelsesskrifter, så er han også svært åpen i forhold til andre konfesjoner. Han nevner flere idealer i forhold til sitt kirkesamfunn, og det er en oppramsing av flere (temmelig ulike!)

⁵⁴ *Samme verk*, s 353

⁵⁵ Special-Erklärung / Der Aeltesten und Diener / über das / Mährische Lehr-Büchlein.

⁵⁶ *Katechismen*, (2008), s 357

konfesjoner: både den anglikanske kirke⁵⁷, den lutherske og reformerte. Videre nevner han også kirkesamfunn i en rekke europeiske land og områder.⁵⁸

en slik dobbelhet som her er beskrevet finnes i svært mange av hans skrifter. De har gjerne en innledning hvor han understreker at dette er luthersk lære. Etter dette kommer ofte passasjerer som er tidvis høyst originale og i mange tilfeller overkonfesjonelle.

3.3 Gemeinreden (1747)

Disse utgjør det fjerde bindet av Zinzendorfs hovedskrifter og har tittelen «der öffentlichen Gemeinreden im Jahr 1747 erster und zweiter Teil.»⁵⁹ Jeg har valgt ut tre av av disse, som berører mitt tema.

Talene setter Herrnhuterne inn i en kirkehistorisk (gjærne urkirkelig) kontekst, og bidrar til å understreke Zinzendorfs allmenne holdning til andre konfesjoner.⁶⁰ Talesjangeren er imotsetning til prekenen mer en frittstående tale. Det kan allikevel til tider være vanskelig å skille helt mellom Rede og Predigt utover at prekenen er holdt i en gudstjenestelig sammenheng. Så langt er dette utgangspunktet for die Reden. Dette vises særlig i die Vierte Rede, hvor det endog er en dåp i forbindelse med den.

3.3.1 Die vierte Rede, von der Original- und Ur-Gemeine im Himmel, und derem Modell auf erden.

Zinzendorf innleder med å slå fast hva en «sann menighet» egentlig er.⁶¹ Han beskriver den egentlige original-menighet⁶², den egentlige «Original-kirke» som identisk med den hellige treenighet.⁶³

Det er også dette deres gudstjeneste består av: at de gjensidig ærer hverandre: «Ihr Gottes-Dienst besteht darinnen, dass sie sich unter einander ehren: es ist einer, der mich ehret, sagt der Heiland, und das geht weit, dass sie gewiss einer von dem andern göttlichen eindruck haben, einer des andern seine Gottheit erkennt, denn auch sie sind von Herzen demüthig».

Ut av treenigheten springer all dyd, alt det som skal prege menighet og fellesskap. Alle menigheter og kristne fellesskap springer ut av den hellige treenighets hjerte, og derfra kommer også all dyd.⁶⁴

⁵⁷ Zinzendorf benevner den som «die Hohen Kirche in Engeland.»

⁵⁸ *Katechismen*, (2008), s 358

⁵⁹ Jeg bruker Ausgabe 1748/1749

⁶⁰ Her uttrykker Zinzendorf seg ofte ganske uklart i forhold til dagens termer. Han bruker tidvis uttrykket «religioner» om andre konfesjoner.

⁶¹ Die einige wahre Gemeine, die einige Grund-Gemeine, die einige eigentliche *Original*-Kirche ist die heilige Dreyeinigkeit.

⁶² Grund-Gemeine

⁶³ *Die vierte Rede*, s 77

⁶⁴ Sondern was eine beständige tugendsamkeit ist, was innerliche und wesentliche tugendlichkeit ist, das muss alles aus der Gemeine, aus der Ur-Gemeine, aus der ersten Kirche geholt werden, aus dem herzen der heiligen Dreyeinigkeit.

Væremåten og handlemåten kommer fra frelseren. At Gud skaper et menneske (in der person des Adams), Kristus, og gjør ham til et avtrykk, at han er modellen, den første modellen av urkirken på jorden⁶⁵ er det som er det mest overraskende.⁶⁶

Zinzendorf beskriver så hvordan dannelsen av kirken ved Kristus er et avtrykk av Treenigheten, og at dette har skjedd ved inkarnasjonen. Gud sier: «Die Kirche, die von ewigkeit in meinem herzen formirt war, die nach-kirche, der abdruck von der Dreyeinigkeit, muss doch seyn: und hat das so weit getrieben, dass der Schöpfer in eigener person mensch geworden ist, und ist durch die grade der menschheit durchgegangen; und da er am creuz gehangen etc».

Der har også det som ikke har latt seg gjøre på 4000 år blitt rettet opp. Han beskriver Jesus på korset og knytter kirkens dannelse til dem som sto ved korsets fot da han døde, Maria og Johannes.⁶⁷ Han kaller disse for «Korssøsken»: «und hat sich und seinen Johannes und seine mutter zum ersten Kreuz-Geschwister erkläret».

Zinzendorf vil altså helt tilbake, og knytter menigheten til menneskene rundt korset. Kirken er gjenskinnet, som solens element, som alle kan varme seg og glede seg over og se inn i hans salige hemmeligheter.⁶⁸ Dette har en bare muligheten til å huske ved ordet til den hellige treenighets urmenighet.⁶⁹

Han slår fast at når han snakker om den første kirke taler han hverken om menigheten i Efesos eller Jerusalem, men den hellige treenighet. Det er kirken uten feil. Kirken oppstår ved den hellige treenighet rett og slett ved Kristi utsagn til Maria og Johannes, hvor han sier «dette er din Sønn» og «dette er din mor».⁷⁰

Zinzendorf utdyper det på følgende måte: «und der Heiland hat in demselben moment mit dem einzigen wörtgen: das ist dein sohn, das ist deine mutter, mehr ausgerichtet, mehr *præstirt*, als wenn er hätte lassen die ganze menge so vieler tausend engel zusammen kommen, und hätte in ihrer gegenwart den satan mit allen seinen engeln vertilget.» Anledningen til å ville minnes (erinnere) den hellige treenighet har man kun ved ordene, for det er ikke rim, ikke en poetisk tanke, men det er sant at den hellige treenighet er ur-menigheten.⁷¹

⁶⁵ *Die vierte Rede*, s 78

⁶⁶ Das ist nun also die erstaunliche Sache, meine Geschwister! Dass es dem Dreyeinigen Gott gefallen hat, einen mensch zu machen, in der person des Adams, und demselben menschen die gnade zu thun, dass er der abdruck, dass er das modell, dass er das nachgemachte erste modell, von dieser Gottes-kirche auf erden seyn soll.

⁶⁷ Und nach dem er seine Kirche gestiftet, und das Bild der heiligen Dreyeinigkeit in seiner, seines Bruders Johannes, und seiner mutter person.

⁶⁸ *Die vierte rede*, s 80

⁶⁹ Denn er hat der Kirche, die der Heiligen Dreyeinigkeit nachgeformte Kirche, die der Satan nicht hat leiden können, darum, weil sie den rang über seine *hierarchie* hat haben müssen, denn seine *hierarchie* war ein diener-*hierarchie* wie aller heiligen engel; aber die kirche ist Frau, ist thron-fähig, sie ist der widerschein, die *repercussion* vom element der sonne, dass sich alle engel dran wärmen, und darüber erfreuen müssen, und gelüsten müssen, in ihre selige geheimnisse hinein zu sehen; die Kirche, sage ich, hat der Heiland zu stande gebracht, wider des teufels dank.

⁷⁰ Joh. 19:26.

⁷¹ Kein blosser reim, kein poetischer gedank: sondern es ist wahr.

Siden dette er kirken uten feil blir derfor oppfordringen blir at vi mennesker skal skape en kirke som nettopp er et uttrykk og en representasjon av ur-menigheten: «Das ist die Erste Gemeine, das ist die Erste Kirche, das ist die Kirche ohne fehl: lasst uns menschen machen, eine *repräsentation* von unserer Ur-Gemeine, ein bild, das uns gleich werde, da der mann und das weib, und ihr kind, unsere Ur-Kirche vorstellen».

Hans strategi for å understreke kristnes fellesskap er altså å ta utgangspunkt i fellesskapet før alle splittelser, ja selv i de første menigheter. Zinzendorf ønsker med dette å oppnå enighet på de aller mest opprinnelige grunnlag. Kanskje kunne en endog si at han ønsker å redefinere hva det vil si å være kristent fellesskap som utgangspunkt for enhet blant alle troende.

Denne modellen blir så utgangspunktet for dannelsen av menigheter, og det følger fra dette at individualiteten på mange måter fortrenger dogmatikken. Det virker som om det også er Zinzendorfs hensikt. Det konfesjonelle blir uvesentlige når urmenigheten er treenigheten selv: «Es ist uns eine grosse gnade, dass wir so ein *modellgen* sind, dass sich ein ieder bruder und schwester, ein iedes gottseliges schneidergen, und schustergen, das mit seiner frau in seinem stübgen sitzt, in seinem kämmergen, und hat so sein söhngen oder töchtergen bey sich sitzten *gratuliren* und festsetzen, und so gewiss festsetzen kan, als es lebt, dass es der Ur-Gemeine seyn, kan und soll: dass es in seinem stübgen oder winkelgen eine kirche, ein Gottes-haus, eine Gottesfamilie vorstellen kann». ⁷²

Dette fører til at mennesket heves over sin stand. I et samfunn der menneskers plass i stor grad definert fra fødselen av, var nok dette et enda mer radikalt utsagn enn det er nå. Det er en forbedring som hever og forbedrer menneskets tilstand uansett stand. ⁷³

Hva så med alle dem som ikke tenker at en forbedring er mulig, som ikke tenker at en tilhører treenighetens modell, som ikke klarer å anspore sitt hjerte til forbedring, som tenker: hvor tilhører jeg? Jo til de rebelske engler sier han.

Tegnet på dette anfører Zinzendorf som følger: «das ist ein gewisses zeichen, wenn ich in dem ganze fortgehe, wenn ich nicht anders denken lerne, wenn keine veränderung meines sinnes vorgeht, wenn ich mein herz nicht anders stellen lerne». ⁷⁴

Men frelserens sjeler vil få en plass, og alle vil ha nummerte losjer, som Herren har sørget for at de skal ha. ⁷⁵

⁷² *Die vierte rede*, s 81

⁷³ Dass es eine *Hierarchie*, die zum Fürsten-stande, zum Braut-stande, zu ener verbesserung, zu einer erhöhung der *condition* vorbestimmt ist, dass die frau, der mann und das kind (die itzt nur noch in dieser hütte, ind dieser zeitlichkeit schon, ein klein *modellgen* sind vond der Ur-Gemeine,) ein iedes ins besondere, dem ewigen *character* der Ur-Gemeine, der Person, der haupt-Person in der man den Vater und Sohn un heiligen Geist sieht, in ihre arme hineinkommen und so gewiss in ihren armen liegen wird, als itzt eine menschliche creatur der andern in den armen liegen kan, als das kind in der mutter armen lieget.

⁷⁴ *Die vierte Rede*, s 83

⁷⁵ Aber die seelen des Heilandes werden platz kriegen, und werden angewiesene genummerierte *logen* haben, dafür den

Imidlertid er det et avgrensede utsagn i talen når det gjelder læren om predestinasjon. Zinzendorf skriver at det ikke er to, tre eller fire bestilte plasser, men at plass for alle sjeler allerede er forutbestemt (determinert).⁷⁶

Dette er et av de sjeldne utsagnene der han indirekte tar bestemt avstand fra læren til en annen konfesjon. Samtidig er det et utsagn som kunne vært uttalt i dag. I reformatorisk sammenheng (Calvinsk) er dette svært radikalt, kanskje også provoserende. Noe av den aller krasseste kritikken mot Zinzendorf kommer også nettopp fra reformert hold, særlig fra Holland.

Denne plassen gis ved korsfestelsen, og at mennesket beholder den for all evighet: «von da aus werden uns unsere plätzgen angewiesen werden; da hinzu werden wir durch alle ewigkeiten hindurch unsern gang behalten».⁷⁷

Så følger konklusjonen som dette leder opp til: det er dette som er destinasjonen (bestemmelsen), til menigheten, og det er på bakgrunn av den ekklesiologien som han anfører i dette skriftet.

Temaet er et av de helt sentrale motivene i Zinzendorfs økumeniske holdning. Av dette følger så at forutbestemmelsen er grunnfestet i den treenighet, som er den virkelige ur-kirke.⁷⁸

Det er ved det guddommelige nærvær at mennesket bringes inn i dette. Det er også typisk for pietismen generelt at han bringer inn den menneskelige følelse som legitim erfaring.⁷⁹

Til sist kommer han fram til den endelige konklusjonen, og lar setningen stå for seg: «Das ist nun erstlich die Ur-Gemeine»⁸⁰

Videre sier han at Jesus (der Mann von bund) ikke var bare den gang, men at han stadig handler i Faderes og den Hellige Ånds navn. Han er fremdeles tilstede i alt som menigheten gjør og alt som kommer frem i den salige forsamling av nådens elever.⁸¹

Siden han anfører urmenighet og urkirke slik han gjør, blir endog menigheten selv et bilde (avbildning) av Gud.⁸²

Heiland gesorgt hat.

⁷⁶ Das ist nun gewiss, wir haben keine andere stätte, es gibt nicht zwey, drey, viererley, bestellte stätten; sondern aller platz für alle seelen ist schon *determinirt*: das sind die arme unsers Mannes, das sind seine Wunden, seine Hände, und seine Seite und Füße; daran werden wir uns anklammern und werden platz finden.

⁷⁷ *Die vierte Rede*, s 83.

⁷⁸ Das ist nun die grosse und ertaunliche *destination* einer Gemeinde, und die schreibt sich ursprünglich von der Heiligen Dreyeingkeit her, und ihrer Ur-kirche.

⁷⁹ Wir können uns nicht weiter hineinlassen, als bis von derselben stunde und von dem augenblick an, da uns die Kirche erschienen ist, da der Vater, der Sohn und der Heilige Geist uns haben ihre nähe, ihre *Schecina* (*hebr, min anmerkung: jeg har valgt oversettelse i betydningen manifestasjon av det guddommelige i verden*), durch den Menschen Jesum Christum auslegen und erklären lassen, da sie uns haben erzählen lassen, was für eine *æconomie* auf uns bezieht. Es ist bey diesen sachen erstaunlich viel zu fühlen.

⁸⁰ *Die vierte Rede*, s 84.

⁸¹ Und alles was in den seligen versammlungen der schüler der Gnade vorgeht.

⁸² Er hat es uns *exegesirt* und alles erklärt, und hat davon geredet, und uns einen gewissen abriß gegeben, von dem Ur-Tempel, von dem Ur-Gottes-dienst, von der Ur-Gemeine, und hat gesagt: wo zwey oder drey künfftig werden beysammen seyn, um meinerwillen, in absicht auf mich in meinem namen, als angewiesene, beysammen zu sein, weil ich es ihnen geheissen habe, weil sie in ihren herzen ein solch wort gehört haben, das ist deine schwester, das ist dein bruder (das soll dir ein bild des Heilandes seyn, das soll das bild des Vaters seyn, das soll das bild der Mutter im himmel seyn).

Det er altså igjen menneskets intime forhold til Gud som bringes inn. Han bruker eksempelet barn og foreldre, at foreldrene er like nær sine barn som Maria var Jesus. Et annet eksempel er at Jesus er like nær menneskene som Emmausvandrerne var nær ham.⁸³ Menneskets hjerte blir en nøkkel til å forstå dette intime gudsforholdet. Ved enkeltmenneskets følelser kommer Kristus helt nær: «Die jünger zu Emmaus sollen mich nicht näher gehabt haben, sie dürfen nur auf ihr herz achtung geben, wie es ihnen manchmal brennen wird, so dürfen sie nur denken, das ist gewiss was, ich fühl es an meinen herzen, der Herr ist nicht weit, das Lamm ist mir innig nahe, und mit dem wundenbund mich inniglich umfähet».

Zinzendorf vender igjen tilbake til Jesu sår og blodsbåndet mellom den troende og den korsfestede. Ved lesning vender disse to temaene tilbake som to av de aller viktigste forutsetningene for Zinzendorfs overkonfesjonalitet. Det er det nære, intime forholdet med enkeltmennesket som konstituerer urmenighet/ kirke. (Ur-Gemeine, Ur-Kirche). Det som så er interessant er at Zinzendorf knytter sammen hjerteteologien (die Herzenstheologie) og korsteologien.⁸⁴ Han sier selv at: «Die Herzenstheologie ist die Kreuztheologie».⁸⁵

Han slår fast at mange kirker (20, 30, 50, 100 små kirker) er avtrykk av den hellige treenighet. «Und was wir in den Gemeinen vornehmen der schüler der gnade vorgeht, darinnen nun so zwanzig, dreyzig, fünfzig, hundert kleine Kirchen sind, abdrücke der Heiligen Dreyeingkeit, wenigstens der *destination* nach, das geschiehet alles im namen der Heiligen Dreyeinigket, und das ist aller so erworben mit blut, vertestirt mit blut, versiegelt mit blut des lammes, des unschuldigen Lammes Gottes, dass wir nicht aufhören können zu singen: du Heilige Dreyeinigket! Sey für das Lamm gebenedeyt, und *gloria* der seite!»

Blodsmystikken utdypes altså idet kirkene er avtrykk av den hellige treenighet, og dette knyttes så til menigheten. Dette er Zinzendorfs høyst originale tolkning, i det han tar utgangspunkt i det intime, individuelle gudsforholdet, og flytter dette ut på et kollektivt plan slik at det blir utgangspunktet for hans ekklesiologi.

Dette markerer også forskjell mellom Zinzendorfs teologi og tradisjonell, tysk pietisme representert med tyngdepunkt i Halle. Zinzendorf slår fast at alt er beseglet (versiegelt) ved lammets blod. Her ligger også den allmenne kirkes legitimitet, nøkkelen til en overkonfesjonell kristendomsforståelse. Det knyttes til det intime forhold til Kristi offer og blod. Der er der fellesskapet virkeliggjøres.⁸⁶ Lidelsen på korset innebærer at alle handlinger skal gjøres i Gud.⁸⁷

⁸³ Lukas 24:13-35

⁸⁴ Nå må ikke denne forveksles med Luthers korteologi. Zinzendorf henviser til denne, men det er usikkert hvor mye han egentlig kjente til dens innhold.

⁸⁵ Brecht (2006), s31

⁸⁶ Das geschiehet alles im namen der Heiligen Dreyeinigket, und das ist uns alles so erworben mit blut, vertestirt mit blut, versiegelt mit blut des Lammes, des unschuldigen Lammes Gottes, dass wir nicht aufhören können zu singen: du Heilige Dreyeinigket!

Talen har vært del av en gudstjeneste, og talen har to deler. Zinzendorf sier at det nå er en mulighet til å se handlingen til Faderen, Sønnen og Den Hellige Ånd, så han avbryter sin tale.

Han introduserer at han etterpå vil tale om Kristi kropp (gebeine) og tilknytningen til ham og hele den hellige treenighet.

Etter denne delen og introduksjonen til dåpen følger et dåpsrituale som jeg ikke går nærmere inn på annet enn å nevne at det inkluderer leke medliturger som endog øser vann over kandidat Cornelias hode og at selv ritualet også er knyttet til den intime forbindelse med den døende/ døde Kristus på korset. Dåpen knyttes i stor grad til blodet, og Kristi lidelser males ut som eksempel igjen på blodsmystikken.⁸⁸

Når han så vender seg til det introduserte temaet for del 2 av talen, er det også med et interessant første tema. Han innleder med å tale om et kvinnesyn som i samtiden må ha fortont seg radikalt. Han kaller kvinner for «prestefruer» av Kristus, ja endog for prestelige kvinner. Måten han kommer fram til disse betegnelsene er interessant, og føyer nok et spennende element til Zinzendorfs ekklesiologi: «Meine Gescwister! Wir haben einen Mann, und unser Mann ist Priester, und weil in anfehung des weiblichen geschlechts die alte verordnung, die vom fall herkommt, dass sie mit priesterlichen dingen nicht durften zu thun haben, schon bey ein und anderen wichtigen frauensleuten ihren abfall gelitten, z. e. Bey der alten Matrone im Tempel; nun aber der Schöpfer, von einem weibe geboren ist, gar aufgehoben worden, und itzt die schwestern so gut unter die classe derer gehören, die der Geiland seinem himmlischen Vater zu priestern *declarirt* hat, als die manns-personen: so ist überhaupt gar keine frage, dass die ganze Verlöbniß, die ganze Gesellschaft das ganze Chor seine Mägde und Bräute, Priesterweiber, sondern priesterliche weiber, dass wenn der Mann vom Bunde einen Gottes-dienst hält, so *assistiren* Ihm seine seelen, seine Ehe-seelen, als gehülffen, als gespielen, und wenn es erst heisst: es lobt dich dein bekannter Mann vom bund, dreyein'ge Ur-Gemeine; so folgt nothwendig darauf, darnach auch sein gebeine».

Zinzenforf var selv også preget av sterke kvinneskikkelser i egen familie som hadde sterk innflytelse på hans egen utvikling, deriblant særlig hans bestemor Henriette Katharina von Gersdorf.⁸⁹

Zinzendorf fortsetter etter dåpshandlingen med å tale om blant annet gudstjenesten. Frelseren

⁸⁷ Das ist der Mann vom Bund, das ist der *testator* das ist der Erb-lasse, der uns das vermacht hat bey seinem tode, seinem creuz; das unsere handlungen sollen in Gott gethan seyn; das unser gehen und stehen im namen der Heiligen Dreyeingkeit geschehen, dass die erste handlung: komm in die Gemeine, du sollst ein glied der Gemeine werden, um uns herum seyn, und künfftig zu unsere familie gehören, im namen des Vaters der Sohnes und des Heiligen Geistes geschiet: fahre hin mit freuden, fahr hin zu Jesu Christ, freue dich auf deinen Vater, lass dich diene Mutter *praesentiren*, beruf dich auf deinen Mann».

⁸⁸ Da man hat zur Vesper-zeit die schächer zerbrochen ward Jesus in seine seit mit einem speer gestochen. Das hat ein Kriegs-knecht gethan die Schrift zu erfüllen, Blut und Wasser sahe man aus der Spalte quillen.

⁸⁹ Se pkt 2.0

forretter den personlig.⁹⁰

Gudstjenesten innebærer menneskets forening med Kristus, der Gud i Kristus blir det punktet som alt dreiser seg rundt: «was ausser dem innigsten ungrunde kan gedacht werden, den schluss-ring der *peripherie* um den *central*-punct herum, um den unsichtbaren, unbegreiflichen, unzertheiligen grund-punct herum: alles was daherum gedacht werden kan, das ist alles aus ihm, als aus dem ersten *charnier* ausgegangen, dessen ausgang aus dem grund-punct, aus dem ungrunds-punct, von anfang und von ewigkeit her gewesen ist.»⁹¹

Språket har en poetisk tone etter dette, og Zinzendorf beskriver Jesus som vinduet (scheibe) som fanger alle treenighetens stråler.⁹² Han fortsetter å utdype hva den «guddommelige gudstjeneste» er, og understreker nok en gang at det er Kristus selv som holder gudstjenesten. Det er ingen mellommann, ham som med og i treenigheten forretter.

Zinzendorf kutter altså vekk ethvert mellomledd. Selv om brødremenigheten hadde prester og etterhvert også biskoper, understreker han altså flere steder at det er Kristus selv som holder gudstjeneste. En kan slutte av dette at Zinzendorfs pastorale holdning er å gjøre prestens rolle mindre betydningsfull enn i flere andre konfesjoner, særlig den katolske. Jeg presiserer imidlertid at dette hovedsaklig gjelder prestens liturgiske funksjon. Selv om det er Kristus som taler via presten i forsamlingen, er den store vekten han legger på prekenen definitivt i luthersk og reformert ånd. Han velger ikke en så radikal løsning som for eksempel kvekerne i sine «silent services». Han gir Jesus en rekke titler (som vanlig i tekstene) og konkluderer i forholdt til gudstjenesten med at Kristus ærer seg selv og ved det hele treenigheten.⁹³

Jesus har satt seg med Gud på sin evige trone, og hans religion har han drevet så vidt ut at Faderen og Den Hellige Ånd kan be med ham, at han alltid har sine øyne festet på Faderen og Den Hellige Ånd og når han holder gudstjeneste som det slaktede lam som øversteprest for sine millioner av lam, sine tjenestefulle engler, sine prester og levitter så er hans øyne fiksert på Faderen og Den Hellige Ånd, og han har gjort sine søsken til sin brud.⁹⁴

Kristi funksjon i denne «guddommelige gudstjenesten», som er uttrykk for det vi hos Zinzendorf

⁹⁰ Das allerwunderbarste ist, dass der Heiland seiner eigenen person Gottes-dienst thut: denn das Lämmgen vor dem thron, das ist Er, un der auf dem thron sitzt, ist Er auch.

⁹¹ *Die vierte Rede*, s 90

⁹² Er ist die Scheibe der Gottheit, darinnen sich alle Dreyeingkeitsstrahlen fangen, Er is der spiegel, in dem alle dieselbe tödtende strahle, die die Creatur verbrennen würden, sich brechen, das die Gottheit uns aussprecherlich, denkerlich und betrachterlich seyn kann, welches sonst alles nicht wäre und nicht seyn könnnte.

⁹³ Das Lämmgen, das Marter Lämmgen, das ist, der Priester der unzehlbaren menschen und engel-schaaren, steht Er da, und muss sich selber, und mit die ganze Heilige Dreyeingkeit verehren, und ihr Gottes-dienst thun.

⁹⁴ Dass Er's also nun mit seiner religion so weit getrieben das der Vater un der Heilige Geist mit Ihm zugleich angebetet werden können; dass er so seine zwey augen immer auf den Vater und Heiligen Geist hinrichtet, und wenn er Gottesdienst pflegt als das geschlachtete Lämmlein, als der Hohe-Priester seiner millionen lämmer, seiner dienstbaren engel, seiner priester und leviten, (die priester sind die menschen, die leviten die heilige engel) so sind so die augen auf den Vater und auf den heiligen Geist *figirt*, und fahren denenselben so beständig in ihr herz, und ziehen so alles lob und hallelujah und dank auf den Vater und Heiligen Geist, seit dem Er sie seinem Geschwister, seiner Braut bekannt gemacht hat.

kan kalle «ur-menighetens ekklesiologi) er å knytte mennesket nær Gud og Den Hellige Ånd.

Mennesket bindes til hele treenigheten i denne tanken om gudstjenesten. Zinzendorf gjør Kristus til gudstjenesten (i hans egen betydning av ordet) til et sted der Kristus åpner veien for mennesket til hele treenigheten: «Der Heiland weiss, es ist die wahrheit, Er kann nicht nein sagen, Er fährt aber fort, seinen Vater und den Heiligen Geist anzubeten, und seine kinder in der Gottes-dienstlichen *connexion* mit dem Vater und dem Heiligen Geist zu verstärken alle tage, und sonderlich bey solchen gelegenheiten wenn *cum emphasi* mit besonderer *attention* an sie gedacht wird, wie heute; damit fängt seine schaar wieder an: du bist's werth, denn du hast uns erkaufte mit deinem Blut aus allen völkern und zungen». ⁹⁵

Blodet bringes typisk nok frem som tema nok en gang, og utdypes videre.⁹⁶ Blodsmystikken knyttes altså både til gudstjenesten og til individet (hjertet). Dette blir uttrykt eksplisitt i det følgende der Kristi hjerte beskriver som et «blodig hjerte» (mit einem solchen blutigen herzen). Det er verdt å merke seg at tittelen «forløser» (erlöser) brukes for første gang i det siterte tekstavsnittet over. Deretter knyttes Jesu hjerte med dette opp mot individets hjerte. Det skaper en enhet mellom Kristus og den troende i gudstjenesten som gestaltes av treenigheten. Deretter uttrykkes brudemystikken ved at Jesus har vunnet sin hustru, den troende, ved sitt eget offer.⁹⁷

Når så Zinzendorf nærmer seg slutten av talen blir det tydelig hva forholdet mellom ur-menighet og menighet er. Menigheten (fellesskapet, gudstjenesten) er et avtrykk av ur-menigheten, og denne æres i menighetens egen gudstjeneste. Slik er identifikasjonen fullstendig, og ur-menighetens karakter er slik at konfesjonalitet på mange måter er irrelevant.

Termene Zinzendorf bruker er hans egne, og høyst originale.⁹⁸ Alt som har med Kristus å gjøre bringes frem, når lammet går i forbønn for mennesket i den hellige treenighet. Alle tanker og følelser, i alle diskurser etc, oppfylles ved denne forbønnen: «das lässt sich erfüllen und durchgehen, in allen seinen gedanken und ganzen gefühl, in allen seinen liederen und *discoursen*, mit dem tiefsten *respect*, dens salb-öl erweckt, den der Christinnen ihr amt mit sich bringt, wenn das Lamm die heilige Dreyeinigkeit anbetet».

Ved (gjennom) lammet går man gjennom Guds vindu/glass og helt fram til lyset.⁹⁹

⁹⁵ *Die vierte rede, s 92*

⁹⁶ So mischt sich wider Lamm und Blut drein, es mischt sich Lamm und Blut in all's; und so denken sie in ihrem herzen: es wird wol eine zeit kommen, da mich mein Schöpfer Jesus Christ nach leib und seel wird freyen, da werde ich eine geschweye des Vaters und des Heiligen Geistes seyn, da wird er mich wol seinem Vater und dem Heiligen Geiste *präsentiren* ietzt will ich der Gemeine was von meinem Mann erzehlen, denn wenn ich meinen lieben herzeln was von ihrem Erlöser vorsage, so werden ihre augen nass, da freut sich leib und seele.

⁹⁷ Der sich sein weib mit seinem eigenen leben erworben hat.

⁹⁸ Mit einem solchen Creuz-gefühl, kommt man an den festtagen zum Vater, und Mann, und Heiligen Geiste, und so auch am Heiligen Dreyeingkeits-fest, und hält Gottes-dienst in *conformität* des Priesters, des Lamms, und ehrt mit einem munde die Dreyeingke Ur-Gemeine.

⁹⁹ So geht man durch, durch das Lamm, den vater der zeit, durch die Scheibe der Gott-Menschheit, in das herz des Vaters und des Heiligen Geistes, in ihr geistlich göttlich himmlich geheimnis, und schwimmt wie ein stäugben in der sonnen-helle.

Jesus holder gudstjeneste sammen med prestene og de ærer med en munn den Hellige urmenighet.¹⁰⁰ Zinzendorf beskriver at gjennom lammet, gjennom Guds menneskelighet i hjertet til Faderen og Den Hellige Ånd svømmer en i sollyset. Dette lar seg vanskelig uttrykke, det lar seg lettere føle- å leke barnslig i dette nådelyset foran Ham.¹⁰¹

Zinzendorf slår altså fast at han ser menigheten uløselig knyttet til treenigheten.

Det er interessant å se hvordan menigheten også knyttes til det helt intime og nære. Det er både trosindividualitet og trosfellesskap. En kunne si at det er enkeltindividet som definerer menigheten ved sin dypt personlige tro, ikke omvendt. Med dette som konklusjon avslutter Zinzendorf med at menigheten synger «Du Geist des Herren Jesus Christ mit ihm auf einer stelle»

I «Die vierte Rede, von der Original- und Ur-Gemeine im Himmel, und derem Modell auf erden» som nå er gjennomgått behandler Zinzendorf en viktig forutsetning for overkonfesjonalitet.

For det første er det hjertet, slik tittelen viser til. Han viser til forholdet mellom Jesu hjerte og menneskets hjerte og knytter disse til hverandre. Zinzendorf utformer sin helt originale korsteologi, der blodsnåden knytter mennesket til Kristus, og ved det fjerner alle stengsler inn til fellesskap med treenigheten.

For det andre knyttes individualiteten til fellesskapet. Menneskers menighet på jorden knyttes til urmenigheten, die Ur-Gemeine, og definerer derfor menigheten på jorden som før-konfesjonell og dypt knyttet til treeigheten. Treenigheten holder sin gudstjeneste i himmelen, og gjenskinnet av denne på jorden er en enhet i like stor grad som treenigheten er det. Når menigheten feirer gudstjeneste med den hellige treenighet, i enhet med den, så blir konfesjonalitet irrelevant. Ikke uventet møtte en slik teologi enorm motstand i samtiden. Det ville den også gjort i dag.

3.3.2 Die siebenzehnde Rede, wie die einige Wahre Religion eigentlich im herzen anfange.

I denne talen legger Zinzendorf også vekt på troens personlige utgangspunkt og med dette også konsekvensen for menighetenes karakter. Det er den samme hjerteteologien som uttrykkes i foregående Rede, og som utdyper forholdet mellom Kristi hjerte og menneskets hjerte. Som tittelen over understreker så har troen sitt utgangspunkt i hjertet, ikke i teori eller utlegninger.

Teksten er en tale over Matt 6:22 «Øyet er kroppens lampe. Om øyet ditt er klart, er det fordi kroppen er fylt av lys».¹⁰²

Han ønsker å beskrive et naivt, naturlig bilde av «hjertets religion» som leder til Kristus-likhet: «Das ist ein solches, *naïves, naturelles* bild von der herzens-religion, das es der Heiland zum glechniss braucht».¹⁰³

¹⁰⁰ *Die vierte Rede*, s 94

¹⁰¹ Ausdrücken ist es nicht, besser lässt sich fühlen, und in diesem gnaden-licht kindlich vor ihm spielen.

¹⁰² Das auge ist des leibes licht: wenn dein auge einfältig ist, wird dein ganzer leib lichte sein.

¹⁰³ *Die siebenzehnde Rede*, s 260

Typisk for Zinzendorf slår han fast at man allerede mange ganger har løftet fram alle mulige vanskeligheter ved religionen, blant annet at ingen ting i verden forvirrer eller er mer dunkelt enn den (og ved denne skal mennesket bli salig?): «Man hat schon vielmal über die religion gedacht, hat allerhand schwierigkeiten heben wollen, und unter andern auch die, warum doch keine sache in der welt *confuser*, verwickelter und dunkler ist als die religion, da doch die menschen dadurch oder haben sollen selig werden?» Dette er en sterk innvending mot teoretisk religion, og den kan ikke besvares av et menneske som utelukkende er en teoretiker.¹⁰⁴

Han understreker at enhver bonde kan svare at alt som uttrykkes er vakkert uten å forstå et ord.¹⁰⁵

Han uttrykker en klar skepsis til teori når den forblir nettopp det.

Et viktig siktemål er nettopp at språket skal være forståelig for folk flest. (her bruker han igjen det vanlige, enkle mennesket (gjerne bonden) som eksempel).

Det hjelper ikke å forklare troen teoretisk, det må erfaring til, og Zinzendorf anfører følgende eksempel: «Ich erinnere mich, das einmal ein eifriger *Theologus* einem hof-manne die *objection* machte; es geschähen manchmal so wunderbare sachen in der natur, die menschen oder die thiere könnten zuweilen unbegreifliche künste, da ein pferd z.e. durch einen ring springt: wenn man das den leuten erzählte, und sie wollten es nicht gläuben, so könnte deswegen doch wahr seyn. Ja sagte der hof-mann, es könnte deswegen wohl wahr seyn; aber wenn eines seine wohlfart dran läge, zu gläuben dass es wahr ist, so müste er das pferd doch sehen: es kan wol war seyn, es ist aber nicht genug bewiesen, dass es wahr ist. Ich soll meiner seelen seligkeit auf eure sache setzen, da muss ichs gewisser wissen, als dass es wahr seyn kan».

Det er med andre ord et så viktig emne at teori riktignok kan føre en et stykke på veien, men når det gjelder sjelens salighet, så holder det ikke med vitenskapelige bevis, det må tro til. For Zinzendorf er det den eneste veien til full erkjennelse og til å kunne tro på Kristus. Den eneste veien til «gewisser wissen» går via hjertet, og der holder det ikke med teoretisk bevisførsel, det er troserfaring som må til. Dette er kjent pietistisk tankegods.

Det er konsekvensen som blir original i Zinzendorfs teologi, for her anfektes også igjen det universelle som konsekvens av troserfaringen. Konsekvensen for Zinzendorf er at konfesjonene nærmer seg hverandre og at motsetninger viskes vekk. Det kommer ingenting ut av «teori mot teori». Religionen skal være den aller letteste ting i verden å forstå. Det er ikke lenger slik som i obskure hedenske tider hvor en måtte oppsøke den gamle sfinks og dens orakel. Man trenger bare ta imot religionen (troen), den er allment fremført, det rekkes.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Und sie kann von keinem menschen beantwortet werden, der en blosser *theoreticus* ist.

¹⁰⁵ Denn es kan einem ein jeder bauer auf die lekte antworten: das is alles schön was ihr sagt, und das mag wol einer verstehen von euren leuten; aber ich habe von allem nicht Ein wort verstanden.

¹⁰⁶ *Theorie* gegen *theorie* kommt nicht aus; und weil die religion das allerleichteste ding von der welt seyn muss, oder sie ist das allerschwerste, *intricateste* rätsel, dass sein tage in den *obscursten* heiden- vorgebracht worden: man darf die

Han legger altså vekt på den allmenne mottagelsen av troen (han bruker til forskjell fra Luther gjennomført uttrykket «religionen») uten å nevne noe konfesjonelt idet hele tatt. Og det ligger hele tiden under at dette er noe som bare gjør mottagelsen av religionen vanskeligere og mer teoretisk. Zinzendorf stiller så spørsmålet om hva man så kan holde frem som kan løse disse tusenvis av dunkelheter og vanskeligheter ved religionen. Man kommer ikke videre med tyve eller tretti «folianten» (skrifter) som en har skrevet på i åtti år.¹⁰⁷

Imidlertid kommer en videre når man gjør hele religionen til en eneste sak.¹⁰⁸ Den sanne hemmeligheten ved religionen er når frelseren lar oss kjenne den sannhet som har innflytelse på hele vårt hjerte og hele vårt sinn. Det forstår vi, det gir oss glede. Da (om)vender vis oss med hele vårt sinn, da bekymrer vi oss ikke lenger om bevis, men om omvendelsen. Vi er ett med den, den står fremfor oss, og er i hjertet, det øvrige befales av den kjære Gud.¹⁰⁹ Den største salighet er nettopp når en forstår religionens hovedsak i hjertet, og ved det forsvinner all tvil og behov for bevis: «Das ist das ganze geheimnis der religion, wenn einem der Heiland was wahres, was hauptsächlich wahres, das einen einfluss in unser ganzes herz und gemüthe auf einmal hat, vorweisen lässt, und das fassen wir, das gefällt uns: da wenden wir uns hin mit unserm ganzen gemüthe, da bekümmern wir uns weder um beweis dafür, noch um die einwendungen dagegen, noch um allerhand einlenkungen; sondern wir sind mit der sache eins, sie steht uns an, und ist uns nach unserm herzen, das übrige befehlen wir dem lieben Gott».

Zinzendorf fortsetter med å anføre en argumentasjon om hva denne «religion im herzen» innebærer, og hvorfor man da må gå til det nye og gamle testamente.¹¹⁰

Dette er i hans definisjon tro, dette er hva det dreier seg om. Mennesket gir sitt hjerte til Kristus. Derfor også sitatet nedenfor: «Min sønn, gi meg ditt hjerte». Initiativet er hos mennesket selv, og troen gripes på denne måten. Det dreier seg imidlertid tid ikke om rettfærdiggjørelse ved gjerninger, men like fullt; Zinzendorfs lære er ikke utelukkende et «sola fide», men nærmest en «sola coram». Han er skeptisk til hva en kan oppnå ved intellektuell erkjennelse.

Her kan en også se forbindelser til mange av brødremenighetens påvirkningskilder utenfor den

alten *Sphinges* nicht erst aussuchen und ihre orakel, man darf nur die religion nehmen, wie so gemeinlich vorgetragen wird, die ist rätsels genug.

¹⁰⁷ Was kann man ganz allein anführen, dadurch man die religion von tausend und aber tausend dunkelheiten und schwierigkeiten erlediget? Sind zwanzig oder dreissig folianten genug, darüber man achtzig jahre geschrieben hat, und dass mans besser beysammen hat, als die vorher geschrieben haben, und dass man nichts vergessen hat, sondern die vielen hundert und tausend *casus*, die hie und da noch vergessen worden, in sein *corpus* zusammen bringt und auflöst?

¹⁰⁸ Aber dann kommen wir fort, wenn wir die ganze religion zu einer sache machen, die im gestlichen luft das ist, was es ihm lieblichen ist, wenn ein kind was ins auge kriegt, das dem kinde gefällt, da will das kind hin.

¹⁰⁹ *Die siebenzehnde Rede*, s 263

¹¹⁰ Diejenigen *Theologi* sind unstreitig die klügsten und gescheutesten gewesen im Alten und Neuen Testament, die auf den *point de vue* gwiesen und gesagt haben, dass ein solcher augen-punct sey, dahin die menschliche seele einmal kommen muss, darauf sie ihre gedanken einmal *concentriren*, darauf sie sich mit ihrer sache anheften muss, und dann haben sie die religion im herzen, sie gefällt ihnen. Und das ist der sinn von dem ausdruck. Gib mir, mein sohn, dein herz, und lass meine wege deinen augen wohlgefallen.

luthersk/ reformerte kontekst. Så kommer konsekvensen av dette, som gjør konfesjonalitet og lærestridigheter uvesentlige, siden troens hovedpunkt er hjertet: «Dawider werden nun freylich die gescheuten leute nicht *disputiren*, dass unstreitig das die gröste seligkeit ist, wenn man den haupt-religions-punct in herze fasst, und über dem ich hab dich doch alle zweifel und beweiße vergisst». Zinzendorf kommer også med kritiske bemerkninger til samtidens religion. Mennesker som han sier har hjertets omvendelse er ikke de som bryr seg om profitt eller lønn, eller for ærens skyld vil lære hva religionen lærer og tror.¹¹¹ Religiøs er imidlertid den som har troen i hjertet (dass man von herzen glaubt). En kan endog være en fiende av religionen etter, tyve, tretti, førti års religiøst liv (praksis).¹¹²

Så holder han fram hva hovedsaken egentlig er. Grunnlaget er lagt i talen som beskriver hva universell religion innebærer, og dette er helt typisk for Zinzendorfs lære. Han holder frem at dette selvfølgelig er det alle religioner taler om, og må bli forent i (und endlich vereinigen möchten). Han sier at dette er noe de snakker om ganske enfoldig (enkelt). Det er Guds gjenskinn i bildet som han så mildt har stenket i blod til døden på korset.¹¹³

Han fremholder at dette er utgangspunktet for den universelle religion. Religionen som løser fra alle skrupler slik at ingenting blir til overs. At den ringeste er visere enn den vise, at den mest uerfarne begynneren vet mer enn en kabbalist som har studert i seksti år, som har studert seg døv og blind. Det dreier seg om er å elske (han bruker ordet forelsket, verliebt) frelseren med kropp og sjel. Å vende seg til ham slik er den eneste allmenne (Catholische) religion. At man begraver alt som ikke harmonerer (harmoniret) med frelseren. Dette er ifølge Zinzendorf den korte veien til den allmenne religion, hvori alle mennesker blir salige.¹¹⁴ «Das ist der kurze weg, wie man zu einer allgemeinen religion kommen kan, durch die alle menschen selig werden müssen». Det er på denne måten en kan gripe saligheten i denne dødelige verden.¹¹⁵

Vi ser altså hvordan Zinzendorfs siktemål i begge disse to talene er først å holde fram grunnlaget for overkonfesjonalitet.

¹¹¹ Daraus entstehen in der religion die ehrliche leute, die das nicht um des profits und *salarii*, oder um der ehre willen lehren, was in ihrer religion gelehrt und gegläubt wird, sondern von herzen, aus überzeugung, weils ihnen so ist: aber das man von herzen gläubt, was man gläubt.

¹¹² *Die siebenzehnde Rede*, s 264

¹¹³ Blodet er nok en gang sentralt: Das ist Gottes erscheinung in dem bilde, wie Er für unsre noth am *creuze sich so milde geblutet hat su todt*.

¹¹⁴ Kurz: die verliebtheit in den Heiland mit leib und seele um und an, so wie man einen ganz umfassen und umarmen kan, dass leib und seele gleichsam in einen hineinführt, die allermöglichste *communication* der seele und des leibes ist die einige, wahre, allgemeine Catholische religion, da man allen muth, der unlammhaftig denkt, begräbt; als wie man so *sympatetische* curen hat, da man einen schmerzen oder eine beschwerlichkeit sich in ein hölzgen hineinziehen lässt, und vergräbt das: so vergräbt man alles was mit des Heilands art nicht *harmoniret* ohne sich sein Tage mehr zu besinnen, wo mans hinbegraben hat, ohne ein zeichen dazu su setzen; man macht sich von allen fremden *ideen*, gedanken und regungen, und allem verlangen loss, das man ausser ihm hat, und haben kan; man ist nicht mehr im stande etwas geistliches zu *tractiren*, wenn es nicht in derselben wunden-creuz-leichen und seiten höhlgens-*idee* und in dem gefühl davon kan *tractirt* werden: wenn sichs aber dahinein passt, so ists einem recht.

¹¹⁵ Wie man die seligkeit in dieser sterblichen hütte *præoccupiren* kan, die man einmal in zeit und ewigkeit haben wird.

Han begynner med å tale om den egentlige urmenighet, og tar i begge talene utgangspunkt i individet. Det er interessant å se hvordan hjertets religion, spiritualitetens hos den enkelte får den allmenne religion som konsekvens. For Zinzendorf spilte konfesjoner som anført liten rolle. Dette er et av de sterkeste eksemplene jeg har funnet i hans «Reden» i forhold til dette.

Mot slutten av talen vender han tilbake til et intimt språk hvor den troende igjen ser Jesus på korset. Språket er nært, og et av hovedbildene er fremdeles Jesu blodige offer, en kunne nesten si blodet i seg selv som bilde på den korsfestede. Dette knyttes til å tro med hjertet. Han fortsetter med den samme billedbruken og sier at fra øyeblikket mennesket ser frelserens bilde, som for menneskets nød, har så mildt blødd til døden.¹¹⁶

Fra dette øyeblikket blir man et medlem av den sanne kirke, har den rette religion og hele troen, har nøkkelen til alle kirkehemmeligheter, og så snart en bringer noe frem som er nødvendig i ens egen situasjon blir det straks gjort. Denne sannheten har hele kristenheten bragt frem; at all omvendelse fører til frelseren, at en sier at ingenting kan hjelpe meg når jeg ikke har frelseren. Når han ikke omvender meg, kan ikke jeg omvende meg.¹¹⁷

Igjen knyttes altså Zinzendorfs åpne holdning til individet og frelseren. Hans lære er gjennomgående kristosentrisk på et individuelt plan, og konsekvensen er åpent i forhold til alle troende.

Avslutningen kan også tolkes dithen at det økumeniske perspektivet bringes inn idet han skriver at denne sannheten er brakt fram av hele kristenheten: at all omvendelse fører til frelseren. Det kan leses som en legitimering av det overkonfesjonelle. Det er individet det kommer an på. Konfesjonell tilhørighet spiller liten eller ingen rolle: «Diese Wahrheit, die ich da sage, hat eine ganze Christliche religion dahin gebracht, dass sie alle bekehrungen lediglich vom Heilande herführet, dass sie sagt, ich kan mir nicht helfen, wenn mirs der Heiland nicht gibt, wenn er mich nicht bekehrt, ich kann mich nicht bekehren».¹¹⁸

3.3.3 Die fünf und zwanzigste Rede. Was die eigentliche haupt-Sache der Verfassung des Kirchleins Christi sey.

Denne talen ble holdt i Herrnhag den 16.04 1747, og innledes med salmen «Was soll ich sagen, das nicht schon längst gesagt».

Mot slutten av samlingen av taler ønsker Zinzendorf å sammenfatte hva som er Kristi kirkes forfatning, og det beskrives i den tjuefemte av de tjuesju talene.

¹¹⁶ *Die siebenzehnde Rede*, s 268

¹¹⁷ Von dem momente an ist er ein glied der wahren kirche, hat die rechte religion und den ganzen glauben, hat den schlüssel zu allen kirchen-geheimnissen, und so bald er was aus einem sache braucht, und für seine umstände nöthig hat, so wirds ihm gleich aufgemacht.

¹¹⁸ *Die siebenzehnde Rede*, s 268

Denne talen har også en bibeltekst som utgangspunkt. Det er Matt. 9:24 hvor Jesus reiser opp syngagogeformstaderens datter. «Gå ut! Jenta er ikke død, hun sover».

Talen beskriver samtiden, også kirkens motstandere og hvordan dette kommer til uttrykk i verden. Utgangspunktet i talen er altså kirkens situasjon, og den kritikk kirken får. Fiender av kirken klager over dunkelheten i apologien(e), og vil gjerne ha det klarere, med den hensikt å angripe religionen. Med dette er også teksten svært aktuell i Zinzendorfs samtid, hvor religionskritikken først gjør seg gjeldende.¹¹⁹ Han introduserer altså her temaet som i det følgende skal utdypes.

Zinzendorf skriver at frelseren imidlertid har andre tanker om dette. Apologiene blir forståelige ved medvirkning fra det gode hjertet. Hjerteteologien som er så sentral hos Zinzendorf gjør altså det som kan virke dunkelt klart og forståelig. Spørsmålet blir derfor om det er mulig å uttrykke en aplogi uten hjertets medvirkning?

Det er interessant i denne sammenheng at en av hovedinnvendingene mot Zinzendorfs skrifter var nettopp at de kunne virke uklare og ustrukturerte. Han skriver at: «Sie lässt lieber die *apologien* un ganz seyn, und *supplirt* sie durch ihre mitwirkung bey den guten herzen, und mit ihrer werkhädigen *defension* der Gemeine gegen die draussen, als dass sie es so in worte verfasst haben wollte; denn es möchte sonst auch was vom heiligthum und der perle an einen unrechten ort kommen».

Han sier videre at man ikke kan bringe fram visse kirkesannheter ved deduksjon. Ved dette mener han også at de ikke blir varige ved denne metoden, men må fornyes mange ganger.

Zinzendorf holder så fram at dette er den store forskjellen mellom de «kirkebeskjeftigelser» som i samtiden står mot hverandre, og mellom dem som kanskje siden Kristi fødsel har vært mot dem.¹²⁰ Hovedforskjellen mellom de tidligere reformasjonsideer og nåtidens menighets/fellesskaps-ideer (Gemein-Idèe) finner man i frelserens ord.¹²¹

Deretter knytter Zinzendorf an til Spener, og bruker det samme ordet som tittelen på Speners Pia Desideria. Han sier at de gamles pia desideria har bestått over 1700 år og at den er proklamert av den kristelige øvrighet så vel som blant de mest ansette medkristne i verdslige og geistlige sammenhenger. Derfor skulle stykket være med i reformasjonsverkene.

De flestes klager helt siden kampen med Arianismen¹²² var ikke religionsforfølgelsene: Ihre meiste

¹¹⁹ Es ist ein wenig gefährlich, wenn man dem Satan und der Welt deutlich macht, woran es der Kirche eigentlich liegt, was ihr haupt-*desiderium* und wunsch ist. Denn da sie es zuweilen nicht willen, so möchten sie es desto besser verhindern könnten. Und das ist die eigentliche ursache warum die feinde Christi über die dunkelheit der *Apologien* klagen, weil sie aus den *Apologien* gerne einmal sehen möchten, worauf es dem Heiland ankäme; damit sie nicht immer mit schatten sechten dürften, sondern den kern der sache angreifen könnten.

¹²⁰ Und darunter gehört insonderheit der wichtige unterschied der in der that zwischen unsern gegenwärtigen kirch-beschäftigungen ist, und zwischen denen die vielleicht seit Christi geburt vor und gewesen sind.

¹²¹ Diesen haupt-unterschied. Das *crinomenon* woran man so die ehemaligen *reformationsideen* und die jetzige Gemein-*idèe* unterscheidet, findet man in dem worte des Heilands: auf die seite! Das ist unsere *idèe*. Vor diesem hats immer geheissen, helft! Ietzo heisst gemeiniglich, auf die seite!

¹²² Arianismen er en religiøs retning som fulgte den aleksandrinske presten Arius (260-336), som mente at Jesus var et

lamenten, zur zeit der Arianischen Kayser, waren nicht sowol die religions-verfolgungen, als dass ihnen niemand beystehen wollte in der beforderung der grossen absichten, die sie immer von zeit zu seit hatten, zur verbesserung, zur ausscheurung der schüsseln, nicht sowol ihnen als aussen rum». I samme stil og smak (*stilo* und *gusto*) er alle skriftene skrevet, som er kommet fram i ca 1720 år, og det er nettopp vår opponerte karakter at vi blir stående fast i dagens ord av frelseren. «Gå ut», det kan hjelpe!¹²³

Han gjennomfører en interessant argumentasjon der han slår fast at det ikke er problemet at for få har hjulpet, men at for mange har gjort det feilaktig.¹²⁴

Videre holder han fram Åndens frihet (die Geistes-freyheit). Ånden har frihet til å gjøre som den ønsker, og ånden bevirker sannheten i menigheten: «Das ist die eigentliche haupt-sache der *ikke* unserer verfassung, die Geistes-freyheit, nicht unsere, denn wir sind ihre knechte, sondern seine freyheit in seinem hause, Er geh in seinem haus im frieden ein und aus, er mache auf, er mache zu, er sehe erhaft, er sehe freundlich aus, er befehle, er *dispensire*, er mache zusammen und auseinander, nach allen seinem belieben: sollen wir was haben, so gebe ers uns, sollen wir was thun, so thue er, sollen wir was wissen, so sage ers uns, sollen wir was *ignoriren* so sage ers uns nur nicht, so wollen wirs gerne nicht wissen.¹²⁵

Vi er Åndens undersåtter. Den bestemmer hva mennesker skal gjøre. Den hever oss til å høre hva den kjære Gud, mannen med de fem røde sår vil gi oss å høre.¹²⁶

Igjen holdes Kristi altså blod fram. Zinzendorf anfører at Jesus har et *remedium* som alltid tilfredsstillende, hvorved han stilner våre tanker om framtiden, som kan avholde oss fra alle refleksjoner, avvenne fra all resonnering og misstemning og alle engstelser for alt som skal komme, all utålmodig venting på gode ting. Alt dette kan han holde i orden: «Er hat ein *remedium* wie er uns immer zufrieden stellen, wie er unsere gedanken aufs zukünftige gleich stille machen kan, wie er uns von allen *reflexionen* abhalten, und alles *raisonnieren* und allen unmuth abgewöhnen kan». Zinzendorfs blodsteologi blir igjen nøkkelen til å forstå hans tanker om tro. Kristi blod er hinsides all refleksjon. Derfor blir det unødvendig, ja umulig, å skulle forklare kristendommen på en perfekt måte slik han skriver tidligere i skriftet om apologiernes uklarhet. Det er ikke mulig å forstå disse fullt ut uten blodsnåden, som bare kan gripes ved tro, ved Kristi blod. På mange måter blir derfor

skapt vesen, og derfor ikke guddommelig. Retningen ble fordømt av biskop Alexander av Alexandria i 319, og deretter på kirkemøtet i Nikea i 325.

¹²³ In demselben *stilo* und *gusto*, sind alle die schriften geschrieben, die ohngefahr bis 1700 und etlich zwanzig zum vorschein gekommen sind, und das ist eben der *opponirte character* von unserm: denn das ist unsere sache und verlangenm wie in dem heutigen wort des Heilands steht! Fahre hin, was helfen kan!

¹²⁴ Der eigentliche fehler steckte in den alten zeiten gar nicht darinnen, dass niemand geholfen hat, sondern dass zuviele geholfen haben, und dass die hülfe, nicht allein bey personen, die nichts helfen konnten, sondern auch durch tausend und aber tausend mittel, die weder hinlänglich noch schicklich waren, gesucht worden ist.

¹²⁵ *Die fünf und zwanzigste Rede*, s 340

¹²⁶ Denn wir haben wol kein *general*-verbot mehr, sondern dürfen den geist erheben; aber nur, zu hören was der liebe Gott, der Mann mit dem fünf wunden roth uns will zu hören geben.

Kristi blod den eneste måten religionen fullt ut kan erkjennes.

Kristus dynker nettopp blodet ut. Det som fra spydet strømmet fra hans side er vårt bad, og alt hans blod som hele kirkens atmosfære er full av, utøses over våre hjerter, sinn og mot. Det stenker våre bøker og diskurser, våre søsken og alle kirkeakter (kirchen-actus). Det skaper en kontinuerlig munterhet i vår «korsluft» (creuzluft) slik at vi ikke er forlegne ved det som skal skje: at han er der og løfter oss til forløsning.¹²⁷

Det er nettopp denne blodsmystikken som overstyrer alt av kirkelære. En kan spørre seg om vekten på Kristi blod også hører med til en av hovedgrunnene til Zinzendorfs individuelle, overkonfesjonelle holdning. Det er nettopp individet foran den korsfestede som er det sentrale. En ser blodet strømme, og stenkes selv i det. Det meste av kirkelæren blir kanskje med dette irrelevant? Zinzendorf bruker preteksten om kirken og sier at vi ikke trenger noen klagekoner, ingen trommer eller sørgeinstrumenter over at kirkens har falmet hen. Den er ikke død, den har bare sovet, den har bare nedverdiget seg. «Es ist nicht tod, es hat nur geschlafen, es hat nur geruhet, es ist nur auf die seite geschafft gewesen, es ist nur den *miserablen contradictorischen* arzeneyen und ärzten aus den händen gerissen worden». Kirken er preget av alle stridigheter og utspekulerthet som har fått den til å vike bort. Dette er også et eksempel på Zinzendorfs forståelse av sin tid og av brødremenigheten som filadelfisk vekkelse.¹²⁸

Han beskriver så dette med en rekke bilder, og avslutter med og si at først nå har kirken fått det han kaller sitt «Laodikeiske tempo».¹²⁹

Kirken har fått sitt «talitha kumi»¹³⁰ Nå kan den komme til syne/skinne.¹³¹ Om kirken ligger nede, så er dette tiden når den skapes på nytt. Zinzendorf erstatter altså piken med kirken i tolkningen av teksten. Med dette virker det som om Zinzendorf ser på sin tid som skjellsettende. Nå står kirken (som piken) igjen opp: «Ich sage dir: stehe auf, jetzt kannst du erscheinen: theils werden dich für ein gespenst halten, theils werden dich auslachen, theils werden dich leugnen wider den augenschein, theils werden dir wollen eingeben, wenn du nicht krank bist; sie werden dir nicht wollen zu essen geben, und werden dich *crepiren* und hülflos stehen lassen wollen». Derfor er frelseren der, og Zinzendorf konkluderer: «Dafür bin Ich da.»

¹²⁷ Er sprengt eben blut, Was auf des speeres stoss aus einer seite floss, ist unser bad, und all sein blut, davon die ganze *atmosphære* der kirche voll ist, besprengt uns herzen, sinn und muth, es besprengt unsere bücher und *discourse*, unserer geschwister personen und alle kirchen-actus. Das macht eiene *continuirliche* heiterkeit in unserer creuzluft, so das wir gar nicht verlegen sind um das, was geschehen soll: Er ist da, und hebt uns an sein vermdgen beyzulegen.

¹²⁸ Jetzt werden die wahren Kinder Gottes, die ausgeharrt, das Wort Christi bewahrt und seinen Namen nicht verleugnet haben (Apk) 3,8.10), aus allen vier Winden (Mt 24,31) gesammelt werden zur Brautgemeinde des Lammes (Apk 21). Die Konfessionen sind nicht Kirche, sondern «Sekten», weil sie den Leib Christi durch ihre dogmatischen Streitereien zerteilt haben, sie werden als Teil «Babels» (Apk 14,8 u.ö.) zugrunde gehen, (Schneider), s 23.

¹²⁹ Nachdem Er nun das kirchlein so lange verborgen hat vor der *impetuositat* der unverständigen ärzte, und hat erst das Laodicäische *tempo* erwartet, da sich weder geistliche noch weltliche mehr um den schaden Josephs bekümmern, da niemanden was daran gelegen ist, obs kirchlein schläft oder todt ist.

¹³⁰ «Jeg sier deg: stå opp» (arameisk).

¹³¹ *Die fünf und zwanzigste Rede*, s 342

Så kommer også konklusjonen på hva en Jesu menighet er. Fra argumentasjon deduserer han at dette er prinsippet og Kristi menighets modus.¹³²

Og nøkkelen ligger i den urkirkelige, individuelle kristendom.

Zinzendorf utdyper videre at vi legger våre sjeler og hele vår kirkerett i lammets sår og hevelser.

Den som har ervervet oss alle privilegier, all salighet, alle grader av erkjennelse og all som vi ved vårt arbeid kan begjære.¹³³ Han holder frem at nøkkelen er hva han (Jesus) har gjort for sine kjære og utbryter: «råd oss etter ditt hjerte, og Jesus, Guds Sønn.»¹³⁴

Kristi hjerte råder altså mennesker til å gripe hva kirken og felleskapet er. Kristus råder mennesket etter det guddommelige hjertet, og dette får sitt gjensvar i menneskets eget hjerte.

Dette er utgangspunktet. Selv om Zinzendorf tidligere i talen åpnet for at apologien kan fortelle noe om Gud, så dreier han det egentlig hit mot at bare etter Kristi hjerte, ved Kristi blod, kan individ og fellesskap nå fram til den fulle erkjennelse.

Hva mente så egentlig så Zinzendorf? Det virker som om erkjennelsen egentlig er helt avhengig av dette, og at kirken derfor trenger nyskapelse ved korset, hjertet og blodet.

Han avslutter Die fünf und zwanzigste Rede med en konklusjon som nærmest kan nærme seg en trosbekjennelse. Uansett definerer den klart hva brødremenigheten sto for:

«Wir sind ein volk seiner hand, und sind gekommen und sitzen su seinen füßen, und lernen was er uns sagt: wir gläuben einen reyhen von Gott des Vaters und des Geists ehrwürdigen geschweyen, wir gläuben, dass ein zeit-punct ist, da uns der Scöpfer Jesus Christ nach leib und seel wird freyen. Wir gläuben, dass der himmlische Vater den plan schützt mit unsichtbaren waffen, mit einem schwerd, das Er nicht einsteckt, bis die teuffel fuss-schemel sind, und dass Er sein Gottesgemahl den Geist uns in diesen friedenswohnungen für den Mann erziehen heisst».

Igjen er det altså det intime, det individuelle som er utgangspunktet, men det konkluderes med hvilket fellesskap dette egentlig fører til. Et fritt fellesskap med individets erkjennelse som utgangspunkt. Der ingen apologier vel egentlig er nødvendig siden enkeltmennesket i et intimt og nært forhold til Kristus ved det og griper den hele og fulle sannhet.

¹³² Das ist das *principium*, das sid die ersten und letzen *motus* einer Gemeine Jesu.

¹³³ Wir haben unserm lieben Heiland und Mann unsere sache befohlen, wir befehlen unserer seelen heil und unsere kirchenrechte, unser fortkommen und anwachsen, des Lamms seiner wunde und beule, die haben uns alle *privilegia* erworben, alle seligkeiten, alle grade der erkenntniss, und alles dessen was wir begehren können, bey unserer arbeit.

¹³⁴ Rath uns nach deinem herzen o Jesu Gottes Sohn!

3.4 Ein und zwanzig discurse über die Augspurgische Confession.

En annen interessant form Zinzendorf bruker er diskursen. Enkelte av disse diskursene er også svært relevante for denne oppgaven. Disse ble holdt i det Wetterauische Seminariis Theologicus Fratrum i perioden 15.12 1747- 03.03 1748. De forskjellige diskursene behandler Confessia Augustanas artikler, men de er ikke ordnet fullstendig kronologisk. For eksempel behandler diskurs 19 både XI (von der Beichte), XIV (vom kirchen-Regiment), XV (von der kirchen-ordnung) og art XXI (vom Dienst der heiligen). De uttrykker ikke Zinzendorfs ideer like klart som hans reder, men læren er like fullt tydelig tilstede. Det er interessant å se hvordan han uttrykker dem innenfor denne sjangeren.

3.4.1 Der erste DISCURS

Den første av diskursene behandler ikke en eller flere av artiklene i CA, men fungerer som en innledning til de andre diskursene. Den er derfor vesentlig siden den introduserer sentrale aspekter ved Zinzendorfs teologi som finnes videre i samlingen.

Motivasjonen for samlingen av diskurser er også å bringe ro i forhold til Herrnhuternene og vise at de følger den Augsburgske konfesjon: «Für Augspurgische Confessions-Verwandte zu erklären».

Holdningen hans er at man ikke på noe tidspunkt skal være tilbakeholden hverken med bekjennelse eller sannhet, og at dette er en passende tid å meddele noen av sine innerste «hjertetanker»: «Da ist eine bequeme Zeit, seine innerste Herzens-Gedanken heraus zu sagen». Det er altså tankene fra hjertet som holdes fram som legitimerende.

Zinzendorf ser det som en særlig nåde at han har fått erfare særlig to ting i denne denne bekvemme tid: «Ich habe es also für eine besondere Gnade und Treue vom Heilande angesehen, dass Er mich diese bequeme Zeit dazu hat erleben lassen; 1) da viele Leute in den Gedanken stehen, dass meine schwersten und bedenklichsten Umstände auf einer Ecke ein Ende haben möchten für dasmal; 2) da ichs auch der ausserlichen Natur der Dinge nach nicht wohl ausschieben kan, wenn ich die Gesellschaft noch beysammen haben will, der ich meine Gedanken hierüber so gerne *communicirte*. Und das ist die Ursache, warum ich nun, so viel der Heiland Zeit und Gelegenheit geben wird, nicht eher nachlassen werde, bis ich über das ganze Bekenntniss, in so weit es ein Lehr-Bekenntniss ist, mich vor ihnen ins Ganze und in den Theilen erklärt habe».¹³⁵

Dette er altså bakgrunnen for katekismeforklaringen som følger. Det er svært interessant at han føyer til en fotnote til teksten der det står om en lære-bekjennelse over. Han skriver at dette blir uttrykt og demonstrert i alle bekjennelser: «Es wird in allen Confessionen gemeiniglich auch *raisonnirt* und *demmonstrirt*». Riktignok bruker han ikke ordet konfesjon slik som vi gjør idag (der bruker han ordet religion, han mener trosbekjennelser), men han nevner ikke hvilke konfesjoner

¹³⁵ *Der erste Discurs*, s 40-41.

som har frambrakt disse bekjennelsene han snakker om. En kunne spørre hvorfor han ikke gjør det? Han klargjør også i begynnelsen at det er en himmelvid forskjell på å være troende og å erkjenne en sannhet.¹³⁶

Dette uttrykkes også at en ikke kunne bli salig hvis en ikke var villig til å tro på lærestningene fra det nikenske konsil. Zinzendorf er kritisk til sannhetserkjennelse på bakgrunn av de inngående kravet de stiller til dogmatisk kunnskap. Den oppstillingen han fremfører for å kunne bli salig er nok også nærmest uoppnåelig for den alminnelige troende: «Denn wenn sie gesagt haben: wer nicht wusste, dass Ein Gott, aber drey Personen sind, wer nicht wusste dass und wie viel Engel es gäbe; wer nicht wusste dass der Welt Schöpfer und Heiland einen Vater habe; wer nicht wusste, dass der heilige Geist auch *Jehova* sey; wer die *Rapports* der Gottheit zu des Vaters Erzeugungs- und das heiligen Geistes Gebahrungs-Geschäfte nicht verstehe: mit einem Wort, wer das vorstehende *Systema theologicum* nicht gründlich inne habe, der könne nicht selig werden».¹³⁷

Var det slik, fortsetter Zinzendorf, så ville det være et skandaløst feilgrep og «gåtesnakk».¹³⁸ For det kreves nesten ingen vitenskap for å bli salig og fare til frelserens favn.¹³⁹

Det det kommer an på er å forstå at skaperen er frelser. Da kan en glemme systemene. En trenger ikke lære noe mer for å bli salig.¹⁴⁰

Igjen bringes foreningen med Kristus inn som forutsetning. Han er Gud og menneske, offerlam og eneste prest (yppersteprest). Kristus er vår far, mor, bror og når vi ønsker det vårt barn. Til sist bringes den endelige forening inn: Når vi forstår det er han også vår brudgom.

I en katekismeforklaring som altså utgir seg for å være ganske så luthersk, innfører altså Zinzendorf en tradisjon som er uttrykt av store katolske teologer tidlig i verket. Store eksponenter for tradisjonen er blant annet Katerina av Siena, Teresa av Avila og Bernard av Clairvaux. Han bringer endog bildet inn at den som gjør Guds vilje endog er Kristi kjære søster. Det er eiendommelig at mystikken får slik vekt i denne sammenhengen dersom hensikten var å skrive en katekismeforklaring i henhold til luthersk dogmatikk.

Frelserens fortjeneste og hans hellige sår forener og kleber endog hjerte og sinn til Jesus: «Der Erkenntniss des Heilandes, seines Verdienstes und seiner heiligen Wunden, und so gar mit Ihm vereinigt werden nach Leib und Seele, dass man sagen kan: Es kleben Herzen und Sinnen and dir, mein Leben, so wahr du lebst! Das bringt das *Privilegium* auf dem Rücken mit sich: Man hat

¹³⁶ Es ist in meinen gedanken ein Himmel-weiter Unterschied zwischen gläubig seyn und eine Wahrheit erkennen.

¹³⁷ *Der erste Discurs*, s 42

¹³⁸ Det eksakte begrepet er Retzermacherey som er et vanskelig ord å oversette, siden det ikke finnes noe fullgodt synonym på norsk.

¹³⁹ Ins Heilands Arme fahren.

¹⁴⁰ Denn so bald einer seinen ordentlichen Menschen-Verstand brauchen kan, und kan verstehen was die Leute reden, und hört, und versteht, und weiss, dass sein Schöpfer sein Heiland ist: so kan er sein *Systema* gleich schliessen, und kan achtzig Jahr alt werden, und sein Lebtage keine Zeile mehr dazu lernen, und kan im Himmel ein Erz-Heiliger, ein Patriarch unter den Seligen werden.

hinführo kein Verbot, und darf den Geist erheben, zu hören was der lieben Gott, den Mann mit den fünf Wunden roth, uns will zu hören geben.¹⁴¹ Da begynner «den Hellige Ånds skole».

Når så et skrift som dette skrives så må en i følge Zinzendorf støtte seg på at forfatteren er opplyst, og er gitt den samme Ånd.

Deretter begynner han å kommentere selve den Augsburgske konfesjon. Han vet at den har frambrakt vidunderlige ting, men at det er ulike versjoner, og at ord kan ha vært endret. Det finnes flere ulike varianter av den, allikvel har ikke dette stor betydning.¹⁴² For det første er den en frukt av Luthers arbeid: «Die Augspurgische Confession ist erstlich eine Frucht von einem unablässlichen Cananeischen Weibleins- Gebete unsers *D. Luthers*».

Noe må imidlertid beholdes, og det er den Torgauiske Artikkel. I følge Zinzendorf utgjør denne kjernen i CA. Han mener at det egentlig ikke finnes et essensielt ord i den som ikke var med i den Torgauiske artikkel: «sonst ist nicht ein essentielles Wort in der Augspurgischen Confession, das nicht aus den Torgausischen Artikeln genommen wäre, und die hat *D. Luther* selber gemacht und *edirt*, da die Augspurgische Confession noch nicht durfte *publicirt* werden; denn der Kayser hatte es verboten».¹⁴³

Etter dette innfører Zinzendorf et nytt og svært betydningsfullt begrep i denne oppgavens sammenheng: filadelfisk. Dette er et vesentlig kjennetegn ved bevegelsen som også er en nøkkel til det overkonfesjonelle ved hans teologi.

Begrepet filadelfisk kan føres tilbake til Jakob Böhme og tiden mellom 1664 og 1662 da hans verker ble oversatt til engelsk av John Sparrow og John Elliston. Diss skriftene fikk en revitalisering i England, og fikk stor betydning blant filadelfianerne, særlig ledet av Jane Leade. I 1694 etablerte hun London Philadelphian Society som et samlingssted for de Guds barn som hadde lagt bort det «Babel» som de forskjellige konfesjonene var. Inspirert av Böhme ventet de på at Gud skulle etablere et interkonfesjonelt samfunn preget av erfaringen av «den indre Kristus» og filadelfisk kjærlighet.¹⁴⁴ Den som ikke, i følge Zinzendorf tar til seg hele CA har ikke noe filadelfisk hjerte: «Ich glaube, dass es das *Dessein* von dem Philadelphischen Lehr-Gebäude ist, und wer die Augspurgische Confession nicht von Herzen annehmen kan, der hat kein Philadelphisch Herz».

Det er nok en gang eiendommelig at Zinzendorf uttrykker at han skriver en kommentar helt innenfor en luthersk kontekst, samtidig som han bruker et begrep på en bevegelse som er grunnleggende skeptisk til å dele kristendom i ulike konfesjoner.

Han konkluderer denne argumentasjon om CA ved å slå fast at ikke en eneste sannhet skal

¹⁴¹ *Der erste Discurs*, s 45

¹⁴² Das halte ich aber alles für Umstände von so wenig Erheblichkeit, als die *Lectiones variantes* der heiligen Schrift.

¹⁴³ *Der erste Discurs*, s 48

¹⁴⁴ Shantz (2013), s 36

undervises hos dem som ikke står i full konsensus med den.¹⁴⁵ Når en så kjenner bekjennelsen ved Kristi sår så oppnår en himmelen på jorden: «Dadurch kriegen wir allerdings einen Himmel auf Erden, das macht die Gemeine zum Kirche Gottes auf Erden, dass man som bekannt wird mit dem Heilande, mit seinem Vater, der lieben Mutter dem heiligen Geiste, mit den den Dienern, den *Liturgis*, (Ebr. I.) mit den Heiligen im Himmel, mit der *Kyria*, mit uns Geschwistern untereinander, und mit der unsichtbaren Gemeine Gottes in der Welt, als wie mans mit einer *ordinairen* Gesellschaft in der Welt seyn kan, wie man seinen Nachbar kennt, wie man seine Gebrurts-stadt weiss, das kennt der Apostel, das himmlische Πολιτεμα haben, das heisst er, im täglichen *Commercio* mit dem ewigen leben stehen, hier in der Zeit».

Så vil han også vise at det han har å si om CA ikke er affektert på noen måte. Det er ikke kunstlet, men den enkle måten ordene lyder.¹⁴⁶

Til grunn for sine Reden om CA legger han den oversettelsen han gjorde i 1745. Han har av ulike årsaker utsatt dette i fem år to ganger, og først nå har omstendighetene tillatt ham å skrive dette. Videre erkjenner han også at enkelte av menighetslemmene ikke har blitt gitt nok kjennskap om bekjennesskriftet.

Han ønsker å gjennomgå CA med deres ord og deres språk: «Es werden ohnegefahr so viel Stunden drauf gehen, als die Augspurgische Confession Lehr-Artikle in sich fasst um alle dieselbigen Haupt-Materien in unserer Sprache auszureden, und aus der confession zu *repetiren* mit unsern Worten; da ichs denn lediglich auf das Gefühl der Geschwister und auf die Gnade der Unterscheidung, die ihnen der Heiland geben wird, ankommen lasse, was sie von meinem Verstande and der Augspurgischen Confession denken werden, wenn die *Discurse* alle werden zu Ende seyn».¹⁴⁷

Så følger noe av det aller mest vesentlige i denne diskursen. Her holder Zinzendorf frem det som er hans motivasjon for å bruke dette bekjennesskriftet. Han holder CA for å være et inspirert verk, og den bekjennelsen som er den filadelfiske kirkes. Derfor vil den ikke lage noen ny bekjennelse siden ingen kan ta den til seg uten å være et Guds barn.¹⁴⁸

Zinzendorf sprenger altså rammene til dette lutherske bekjennesskriftet, og setter det inn i en overordnet sammenheng. Derfor bruker han skriftet som bekjennesskrift for en overkonfesjonell tankegang, og heri ligger igjen det doble i hans diskurser over CA. selv om han gjennomgående gir

¹⁴⁵ Dass nicht eine einige Wahrheit unte runs gelehrt werden muss, die nicht mit *Consens* der Augspurgischen Confession gelehrt werden kan.

¹⁴⁶ Weil ichs in den folgenden *Discursen* hoffe zu beweisen, ohne Kunst, *ex Verbis, ficut jacent* aus dem *Simpeln* und *naturellen* Laut der Worte, und ihren allereinfältigsten und ungeschwungensten Zusammenhange; dass ich jetzt mehr nöthig habe hinzu zu thun, als das *rotunde* Ja meines Herzens, es ist mir wirklich so: ich kan meine Geschwister vor dem Heilande versichern dass es nichts *affectirtes* ist, was ich vor der Augspurgischen Confession sage.

¹⁴⁷ *Der erste Discurs*, s 48

¹⁴⁸ Warum ich die Augspurgische Confession für ein *inspirirtes* Werk halte, und warum ich den Satz behaupte, dass es die Confession des Kirchleins Philadelphia ist, welches wol keine neue Confession machen wird, bis der Heiland kommt, sondern bey der alten bleiben, oder so eine alte *adoptiren*, die kein Mensch annehmen kan, wer nicht ein Kind Gottes ist.

sin tilslutning til evangelisk-luthersk protestantisme, så er denne tvetydigheten hele tiden tilside som en overkonfesjonell holdning i hele samlingen av diskurser.

3.4.2 Der elfte DISCURS

Tema for denne diskursen er både artikkel IV, rettferdiggjørelsen (Von der Rechtfertigung) og artikkel XIII om bruken av sakramentene (vom Gebrauch der Sacramente).

Den begynner med tradisjonell luthersk teologi uttrykt med en «hymnus» over artikkelen som omhandler rettferdiggjørelsen ved tro alene: «Durch Glauben: und den Glauben zwar, dem Christi Tod und Leiden klar, und die Vergebung seiner Sünd und Gerechtigkeit daselbst sindt: Ders ewige Leben so empfängt, lieber Gott! als von dir geschenkt: Glaub ist es, den du rechnen willt als Gerechtigkeit, die vor dir gilt».¹⁴⁹

Når selve diskursen så begynner, så er åpningen nok et svar på kritikk som Zinzendorf er utsatt for. Han omtaler vanskeligheter han hadde med å få trykket en av sine salmer i 1734, og det er dette han kommenterer når han slår fast (nok en gang) at han står for luthersk teologi i forhold til syndstilgivelsen. Det er interessant nok en gang å merke seg dette siden det er gjennomgående i hele hans forfatterskap. Selv i verker som beveger seg langt utover tradisjonell luthersk teologi, så inneholder de paradoksalt nok gjerne en understrekning av at han befinner seg innenfor.

Strukturen er ofte at skriftene begynner med et forsøk på en slik teologisk legitimering. Selv på dette tidspunktet, hvor Zinzendorfs teolog får sine mest radikale uttrykk, så skriver at ingen bærer tydeligere vitnesbyrd enn ham om at det er Kristi verk som er rettferdiggjørelsen.¹⁵⁰

I nevnte salme omhandles det samme, og han kommenterer at han fikk denne salmen refusert i forhold til nettopp dette. Salmen understreker at mennesket selv handler: «Wenn einer in dem Glanz des Lichts sich sieht, und sieht, er taugt nichts, und geht und greiff die Sache an, und thut nicht mehr was er gethan». Det er betegnende at korreksjonen han fikk tilbake var følgende: «und geht und greiff die Sache **nicht** an, und thut nicht was er soll und kan».¹⁵¹

Dette nektet imidlertid Zinzendorf å godta, så han sendte den inn igjen, bare for å få den refusert tilbake for andre gang. Han spør siden hvilken konfesjon sensoren tilhører, og får luthersk til svar.¹⁵² Deretter tar han den til en annen forlegger og får den refusert nok en gang. Den blir til sist trykket med rettelsen i Herrnhutische Gesangbuch. Med Zinzendorfs egne ord: «zum ewigen Spectacul so Lutherisch *corrigirt*».

¹⁴⁹ *Der elfte Discurs*, s 207

¹⁵⁰ Denn so bald Leute kommen und sagen, man kan sich nichts erwerben, es mag niemand ererben, noch erwerben durch Werke seine Gnad die uns errettet vom Sterben, so bald die Leute das Evangelium so *poussiren*, und von einer ewigen Sünderschaft reden, so ists nicht anders, als wenn sich alles zugleich gegen sie empören sollte. Niemand kan davon mehr Zeugnis mit Freudichkeit geben, als ich.

¹⁵¹ *Der elfte Discurs*, s 208-209

¹⁵² Ich frage: von was für eine Religion ist denn euer *Censor*? Antw. Lutherisch.

Selv om han altså anferker at han skriver innenfor en luthersk kontekst, så unnskår han seg altså ikke for å beskrive en luthersk refusjon på denne måten. Dette er eksempelet han viser til iforhold til holdninger som igjen har sneket seg inn (wiedereingeschlichen) i evangelisk kristendom. I denne sammenhengen nevner han også den katolske kirke. Forskjellene som anføres er først og fremst i forhold til embetet og rettferdigjørelsen.

Det er også dette Zinzendorf (i god luthersk tradisjon) anfører som skillet mellom disse. Han holder fast at dersom ikke en fastholder synet på gjerninger i luthersk sammenheng så opphører den å være evangelisk: «Wenn das nicht die *Differenz* zwischen den Protestanten und übrigen Christianern ist, so weiss ich gar nicht warum sie von einander geschieden sind». Han nevner så det katolske embetssynet, men holder fram at selv om dette er annerledes så er det ikke det som skiller kirkesamfunnene.¹⁵³

Zinzendorf kommenterer dette slik at han lar dem få(katolikkene) tale Tridentinsk, selv taler han Torgauisk: «In dem Puncte lasse ich sie Tridentinisch¹⁵⁴ reden, ich denke und rede Torgauisch¹⁵⁵». Med dette mener han vel ganske enkelt å argumentere luthersk eller katolsk i forhold til gjerningene. Dette er det første punktet han holder fram.

Det andre han taler om er det som riktignok ikke tror at en blir salig ved gjerningene, men at man blir salig ved troskap: «Es geben leute im *Discurs* noch wol zu, dass wir durch die Werke nicht selig werden; aber sie denken man wird doch durch Treue selig. Freylich denken side, braucht der Heiland unserer Werke und Thaten gar nicht; aber er freuet sich doch, es gefällt ihm, er hat einen *Gusto* an unserer Treue». ¹⁵⁶

Imidlertid er det også en feilaktighet at en kan bli salig gjennom troskap, og at den som kan vise troskap kan derfor er evig salig. Ingen av disse to er altså veien til salighet. Så langt er altså diskursen bygget opp ved at 1) Zinzendorf svarer på kritikk fra luthersk hold. 2) han innvender at han står for evangelisk teologi ved å presentere veier som ikke fører til salighet. Det interessante i denne oppgavens perspektiv er det som følger siden, og som igjen tar en vending mot mystikken, med den «Blut und Wunden»- teologi som utgjør et av de gjennomgående temaer i Zinzendorfs teologi (se eksempelvis Die fünf und zwanzigste Rede over). Denne kan ikke gis en konfesjonell merkelapp.

¹⁵³ O nein, *modus Regiminis* ist nicht die Wahre *Differenz* zwischen den *Evangelicis* und der Römischen und Griechischen Religion, dass wir bey uns etwa so eine so grosse *Aversion* vor dem *Papatu* hätten: sondern die wahre *Differenz* sollte von Rechts wegen seyn, die *immediate* Uebergabe seines Seelen-Heils and das alleinige Verdienst der Wunden Jesu, ohne einiges Zuthun der Werke. Denn in Anfehung des Respects vor den Wunden Jesu und der Anbetung seiner ganzen heiligen Marter-Person, sind sie uns oft zur Beschämung; aber den Kern heiliger Schrift, den Grundpunct mögen sie nicht recht gefasst haben, dass wir alles auf Gnaden haben.

¹⁵⁴ «Tridentisch» henviser til den Tridentinske messen, som ble innført i 1570 som offisiell messeliturgi i hele den katolske kirke.

¹⁵⁵ «Torgauisch» viser til die Torgauer Artikel som Luther forfattet i 1530 i samarbeid med Jonas, Melancton og Bugenhagen.

¹⁵⁶ *Der elfte Discurs*, s 212.

Zinzendorf har altså skrevet noe om luthersk teologi (ganske kort). Er det nå han kommer til det han egentlig vil si?

Han anfører først foreningen med frelseren: «Wenn aber der liebe Heiland erst einmal eine Gestalt im Herzen gewonnen hat, wenn wir Fleisch von seinem Fleisch und Bein von seinem Bein sind, wenn wir einmal von ihm erkannt, zu einer unsterblichen Sie gezeihelt sind, und in seinen Körper hineingeleibt, und in seinen geistlichen Leib eingeprobst sind»¹⁵⁷

Når Zinzendorf utdyper dette videre, så er det med kjente begreper, også fra hans Reden. Troskapen er ikke at man er trofast av seg selv, som alle forelskede hjerter. Vi er salige, og saligheten gir troskap. Dette skjer ved sår-sjøen, «Wunden-Meers», og at en har det hele allerede.¹⁵⁸

Han bringer altså igjen Jesu sår og blod og foreningen med ham som saligheten.

I samme periode skriver han som nevnt over i die 17de Rede om sår og blod som selve utgangspunktet for die Ur-gemeine. For en kjenner av Zinzendorf ville dette være bilder som klang med, også i denne behandlingen av die Augspurgische Confession. Det er altså radikal tenkning som ligger under når disse temaene hos Zinzendorf bringes inn i teksten.

Når så Zinzendorf kommer til konklusjonen så er det at konfesjonens hovedanliggende er å vise at det er ved omvendelsen, ved saliggjørelsen man blir løst fra sine synder, uten at det handler om gjerninger eller prestasjoner: «Dass man bey dem Werk der Bekehrung, bey dem Werk der Seligkeit, und in derselben seligen *Epocha*, da man absolvirt wird von allen seinen Sünden, da einem alle Sünden geschenkt werden, doch ja auf keine *Enumeration* seiner Thaten und *Meriten* kommen soll». Salighet, absolusjon, syndstilgivelse kan man ikke oppnå ved noen store eller små handlinger.¹⁵⁹

Etter dette viser Zinzendorf til frelserens daglige ord: «Wer an Ihn gläubet, der wird nicht gerichtet».¹⁶⁰

Deretter følger en eiendommelig passasje som kan tolkes dithen at mennesket i seg selv, grunnet sin svake natur, ikke blir dømt: «Es wird eigentlich deswegen kein Mensch verdammt, weil er so eine armselige Creatur ist, weil er so schwach ist, so vielen bösen *Influenzen exponirt* oder weil er schon wirklich eine *Provision* von solchen bösen *Influenzen* gemacht hat in Leib und Seel, und davon so *Inficirt* ist». Dette er ikke tradisjonell luthersk rettferdiggjørelseslære, men noe som beveger seg i retning av apokatastasis. Det er i det hele merkelig at dette avsnittet i det hele tatt er med, i en kommentar til CA hvor han stadig ønsker å legitimere dette som luthersk teologi. En kunne kalle

¹⁵⁷ *Der elfte Discurs*, s 213.

¹⁵⁸ Wir sind selig. Unsere Seligkeit hat uns treu gemacht. Unser Finden des Wunden-Meers, und dass wir daselbst schon alles haben, das hat uns so *attachirt* an unsern Heiland und an sein Herz. *Maximen* und *Geschäfte*, dass wir in Ewigkeit nicht davon weg zu bringen sind, und dass hernach das ganze Leben eines solchen Menschen ein *Tifsu* von lauter guten Sachen ist; der nun nichts anders als Gutes denkt und will, und nicht anders als selige Dinge hervorbringen kan, wie ein Baum seine Frucht.

¹⁵⁹ *Der elfte Discurs*, s 214

¹⁶⁰ Sitatet er fra Joh 3:18. I den norske bibeloversettelsen (2011) står det: Den som tror på ham, blir ikke dømt.

dette for en «Zinzendorfsk ambivalens» som preger alle stykkene som blir analysert i denne oppgaven.

Han fortsetter med å skrive: «Darum sage ich, wird kein Mensch verdammt, das gehört mit zum Urtheil, zur Verdammniss, zum Tode, meine Geschwister! Darinnen wir uns alle von Natur befinden».

Mennesket er dødt, det er straffet, men det er ikke evig fordømt, heller ikke dødt for evig. Dette har frelseren besørget for oss.¹⁶¹ Ved sin død skaper altså Kristus nye «åndelige mennesker» slik at mennesket i sin nye skikkelse blir udødelig. Synden som mennesket må bli løst fra, selve grunn-synden (die Grund-Sünde) er ikke-troen (Un-glaube). Denne holdes fram som den grunnleggende synd: «Unsere Grund-Sünde, und alle ihre sündigen Ausdrücke sind also nach meiner bekannten *idee*, Straffen des Unglaubens».

I neste del utdypes dette med Adam som eksempel. Han setter opp «ikke-troen» mot ulydigheten. Han bruker disse for å utdype at ulydigheten bare er en effekt av et fordervet sinn, som har mistet sin naturlige uskyldighet. Gjenstridigheten og oppsetsigheten til den som er ulydig mot Skaperen er heller ingen naturlig tilbøyelighet: «Also die Widerspenstigkeit, die Widersetzlichkeit, der Ungehorsam gegen seinen Schöpfer, ist aus keiner natürlichen *Affectione*, sondern ist eine satanische *Infinuation*: die *Notion* vom Ungehorsam ist erst durch den rebellischen Geist auf die verderbte menschliche Natur geprobt worden».¹⁶²

Derimot er mennesket falt utelukkende ved «ikke-troen». Historien om Eva og slangen gjenfortelles, slangen sier til Eva at hun vil komme til å bli som Gud. Hun tror på djevelen og «ikke-troen» beskrives ved at hun ble mistroisk, uten tro og tvilende i forhold til sin skaper.¹⁶³ Ved dette blir mennesket Satans leketøy og narr. Mennesket beundrer djevelen, og kan ikke slippe fri. Det vender seg til det og kan ikke vende seg av. Men når så Satan merker at mennesket ikke er helt trofast, og tenker på å vende tilbake, forsøker han å bedra det ytterligere.¹⁶⁴

Dette beskriver Zinzendorf som måten mennesket forføres på i «ikke-troens» tid. Hva kan så løse mennesket fra dette? Ikke uventet er det nok en gang Jesu lidelse (Blut und Wunden) som løser mennesket fra Satan. Det blir altså nok en gang det som binder mennesket til Gud.

Igjen er det altså et allment tema, med lang tradisjon i mystikken som holdes frem. Sår og blod er på ingen måte et eksklusivt protestantisk bilde. Han skriver: «So bald aber der Mensch sich in die

¹⁶¹ Denn der Heiland hat uns durch seinen Tod die Ewigkeit des Todes abverdient, dass wir wieder aufleben können, dass wir auferstehen, und neue geistliche Menschen werden können, dass wir zu der unsterblichen Sie, die er am Kreuz mit Todes-Schmerzen erworben und erbohren hat, gezehlet werden können».

¹⁶² *Der elfte Discurs*, s 216

¹⁶³ Die Männin glaubte den Wort, Eva glaubte, was der Teuffel sagte, du wirst wie Gott werden, und war hingegen ungläubig, zweifelhaft, mistrauisch gegen ihre Schöpfer.

¹⁶⁴ Wenn er merkt, dass ihm der Mensch nicht recht treu ist, dass er, wie man sagt, Schwanen-Federn kriegt, und denkt auf sein Rückkehr, oder seine *Parti* anders zu nehmen; alsdann sucht der Satan zu betrügen, zu verführen, zu hinterschleichen, damit er ihn doch wenigstens verklagen kan.

Wunden des Heilands, in seinen Tod und Creuz verliebt, und glaubet, dass sein Schöpfer sein Heiland ist; von dem Momente an glaubt er dem Teuffel nichts mehr, sondern glaubt seinem Herrn, begibt sich unter seine Heilandes Schutz, und in seines Erlösers *Protection*, unter seine Flügel». Bildet er så sterkt at mennesket altså forelsker seg i Jesu kors og lidelse, og går helt opp i den smerten som Jesus selv følte. Blodet og smerten er forløsningen, det vender mennesket vekk fra Satan.

En samtidig leser/ lytter som har vært godt kjent med Zinzendorfs teologi vil sannsynligvis ha grepet en enda dypere klangbunn. Under dette ligger også den overkonfesjonalitet som ligger i mennesket ved korset/ urmenigheten som utlegges i hans Reden. Innenfor andre konfesjoner var denne formen for mystikk både skrevet om og praktisert. Flere katolske teologer bruker de samme bildene i sine skrifter. I så måte har også denne diskursen store forskjeller fra luthersk ortodoksi. Mot slutten spør så Zinzendorf: Er så mennesket blitt vesentlig bedre ved dette? Er det ikke et stakkars menneske lenger? Han spør om fordervelsen ikke lenger ligger i mennesket?

Nei, slår han fast, dette blir først virkeliggjort når mennesket går ut av tiden: «Von den Banden des Leibes schon hier in der Zeit so *degagirt* und losgemacht wird, dass es nicht auszusprechen ist, da sie denn mit dem Geiste *directe* in Jesu Seite flieget; das ist der *Terminus*, da man ein vollkommener Mensch wird, da man das natürliche Verderben los wird, dass man heilig ist, nicht nur der *Imputation* nach, nicht nur aus *Supposition* der Gnade, aus Uebersehung, sondern *realissime*, *essentialiter* vollendet, ein vollendeter Gerechter». ¹⁶⁵

Dette fører dette til at mennesket kjenner en slik «hjerteglede» (Herzens-Vergnügen), og er ved dette fullstendig uten tvil om at det er et Guds barn, og at det tilhører frelseren med legeme og sjel. Så konkluderer han med at dommen ikke lenger angår mennesket. ¹⁶⁶

Han avslutter med å si at det er foreningen med Kristus med legeme og sjel som har besørget dette: «Das ist die Natur der Sache, meine Geschwister! Wir kommen nicht ins Gericht, wir erscheinen auf keine *Citation*, wir lassen uns auf nichts ein. Leib und Seel ist in Jesum hinein. Der Richter hat die *Acta* auf die Seite geleet».

Forutsetningen for rettferdiggjørelsen er altså foreningen med Kristus. Det er interessant å merke seg det mystiske aspektet ved rettferdiggjørelsen. Selv om konklusjonen på diskursen ikke er uventet, så er argumentasjonen som er gjennomgått original og overkonfesjonell.

¹⁶⁵ *Der elfte Discurs*, s 218

¹⁶⁶ Sondern nur sagen, die Sache geht mich nichts mehr an, ich habe kein Gedächtnis mehr, ich weiss von der ganzen Sache nicht mehr, ich habe alles dem lieben Heiland übergeben, der hat gesagt: Ich wills besorgen.

3.4.2 Der neunzehnde DISCURS.

I følge Zinzendorfs eget oppsett er temaet for denne diskursen 1. kirken. 2. hva er kirken? 3. om skriftemålet, 4. om kirkeregimentet, 5. om kirkeordning og til sist 6. om de helliges tjeneste.¹⁶⁷

Zinzendorf åpner diskursen med seks "hymnus" som I versedrakt foredrar temaene som skal behandles.

Han beskriver kirken og kristenheten på følgende måte: Jeg tror på en kristenhet hvor evangeliet prekes rent og sakramentene overrekkes slik evangeliet viser at de skal. Det er nok for en varig enighet I den kristne kirke.¹⁶⁸

Zinzendorf holder her også fram kirkens enhet ved et paulussitat fra efeserne 4:5. Vi forkynner en Herre, en tro, en dåp. Han har ønske om at det skal være en ånd og et legeme. Kristenhet betyr egentlig ikke annet enn forsamlingen av de troende og hellige.¹⁶⁹ Hans siktemåle er en samlet kristenhet og sier at Gud er en ordningens Gud, hinsides all splid. Kirkeforfatningen skal bringe fred i forsamlingen.

Etter hymnene går Zinzendorf i gang med selve teksten og Confessio Augustanas syvende artikkel: Jeg tror på en til alle tider hellig kristenhet. Han dveler ved dette uttrykket «til alle tider». Derfor må også et studium av kirkehistorien være svært nyttig.¹⁷⁰

Igjen foredrar han den egentlige menigheten slik han uttrykker det i sine Reden. Han slår fast at det bare er et par kapitler om den egentlige apostelhistorie, ellers handler mye om Paulus¹⁷¹ eller stridigheter og er således ikke egentlig kirkehistorien om apostlene.

Derfor er det en «uitsigelig salighet» for leseren at Confessio Augustana finnes siden den uttrykker hva den hellige kristenhet tror til alle tider; «Sie haben zur Ursach angeführt dass man selbst in der Apostel-Geschichte kaum ein paar Capitel fände, da die Materie, darum ich verlegen bin, vorkäme; das andere wären meistens *Specialia* vom Apostel Paulo, oder Streitigkeiten, und also eigentlich keine Kirchen-Historie der Apostel, sondern eine historie des Apostels Pauli; und solche *Special-Historien* gäbe es denn wohl eher»¹⁷²

Han slår fast at det er til skuffelse for ham at om dette temaet har det rådet «altum Silentium» fra andre teologer, men det ville være en utsigelig salighet for leseren og rimelig å tenke over den Augsburgske Konfesjon. Den har den hellige kristenhet til enhver tid trodd på.

Av dette fører nok en gang det allmenne perspektivet: «Ist zu aller Zeit eine heilige Christenheit gewesen, so muss sie allezeit über **der Lehre vom Leiden JESU** gehalten haben; es muss zu allen

¹⁶⁷ Det er en omfattende diskurs, og det er seks artikler i CA som omhandles: art VII (Von der Kirche), art VIII (Was die Kirche sey?), art XI (von der Beichte), art XIV (vom Kirchen-Regiment, art XV (von der Kirchen-Ordnung og art XXI (Vom Dienst der heiligen).

¹⁶⁸ *Der neunzehnde Discurs*, s 301

¹⁶⁹ *Der neunzehnde Discurs*, s 302

¹⁷⁰ *Der neunzehnde Discurs*, s 305

¹⁷¹ Meistentheils *Specialia* vom apostel Paulo.

¹⁷² *Der neunzehnde Discurs*, s 307

Zeiten eine Gesellschaft gewesen seyn, die die Passion zum Grunde gelegt hat, die *Martyrologie* Jesu Christi, die Lehre *της υπομονης της αυτω*, die Geisseln und die Banden und was Er ausgestanden, über dem, was unsere Seele verdient hat».

Det som følger videre er kontroversielt. Zinzendorf har bare en sak som holder ham tilbake motforestilling. Når så den er løftet fram så vil han forske, lete og finne hovedpunktene i kirkehistorien. Imidlertid at formoder han at siden det ikke ble skrevet noen bøker, historier eller læresetninger, de første tretti årene eller mer etter Jesu død, så var det heller ikke så store forfølgelser.¹⁷³

Men hensikten med denne utførlige argumentasjonen er også enheten. Zinzendorf undrer seg på om det noengang egentlige er skrevet ned noen kirkehistorie om «die wahren Christenheit».

Det er som så ofte i Zinzendorfs verker også en tekst med selvmotsigelser. Han nevner blant annet boksamlinger som die *Büdingische Sammlungen*, og løfter frem at det kanskje i samtiden finnes neglisjerte viktige manuskripter. Allikevel tenker man kanskje at det ikke står annet enn det man allerede vet.¹⁷⁴

Det er et element av tidskritikk når han sier at slik tenker man i det minste nå for tiden siden en formodentlig lever i så opplyste tider.¹⁷⁵ Imidlertid mener han at det i kirkehistorien mangler sammenheng fra tid til tid. Skriftene plasseres kanskje i klostre hvor de neglisjeres eller ødelegges.¹⁷⁶

Denne argumentasjonen leder fram mot konklusjonen angående hans egne skrifter, og den må leses i lys av den massive kritikken Zinzendorf utsettes for i denne tiden. Han sier at hvis det hadde gått slik han ønsket (*wenn's nach meinem Herzen gegangen wäre*) så ville ingen mennesker erfare noe om oss. Han fortsetter videre med å si at han har forsvart seg nok mot publikasjonen av de første beretningene om deres menighet.¹⁷⁷ Det finnes flere sekter som en ikke har hørt noe om.

Allikevel er det tydelig at han selv har god oversikt, han nevner som eksempel Adventistene i Pennsylvania.¹⁷⁸

Det er eiendommelig at han holder frem denne gruppen som eksempel, men det viser kanskje hvilken åpenhet han sto for. Han mener endog at de tjener som eksempel for hvordan livet for hvordan menigheter av ulik karakter lever i land med religionsfrihet: «aber in einem Lande, wo

¹⁷³ Jeg velger å tolke Zinzendorf dithen at han med dette mener brødremenigheten, selv om det ikke fremkommer. Den andre tolkningen ville være urkirken. Pronomenet «vi» kan således tolkes nåtidig eller som fellesskapet med alle troende. Det første gir bedre mening i konteksten.

¹⁷⁴ Da steht ja nichts, als dass der Heiland gestorben ist, von seinen Wunden und Tode, das weiss man ja so wohl, das ist nichts *apartes*, so denkt man wenigstens heutiges Tages, denn wir leben vermuthlich in sehr aufgeklärten Zeiten.

¹⁷⁵ *Der neunzehnde Discurs*, s 310

¹⁷⁶ Wo sie es in Klöstern und Bibliotheken gehabt, *negligirt* und verderben lassen (.....) *Ergo* ist keine *Connexion* und Zusammenhang einer Gemeine Jesu Christi von Zeit zu Zeit.

¹⁷⁷ *Der neunzehnde Discurs*, s 310

¹⁷⁸ Es ist eine Secte in Pennsilvanien, die nennt man die Siebentäger.

eine wirkliche Religionsfreyheit ists (...) Wie viel warscheinlicher ists, dass in den Zeiten und Orten, da nichts als Finsterniss, Verfolgung und Stöhrung zu gewarten war, von den Stillen im Lande, eine *exacte Retirade observirt* worden».

Hva kjennetegner så slike kirkesamfunn? Det er et sted der hele evangeliet forkynnes rent og sakramentene gis slik det står skrevet. Man gjør evangeliet kjent på den reneste måte.¹⁷⁹

Dette holder han så frem som utgangspunktet for kirkens enhet. Det begynner altså med frie enkeltmenigheter, og disse vil, ved å forrette ord og sakrament etter Bibelens bud, være utgangspunktet for enhet mellom alle kirker. Han bringer inn et Paulussitat fra Efeserne 4:5. «Sanct Paul will, dass Ein Geist und Leib, und eine Hoffnung des Ruffs bleib, wie ihr beruffen seydt darauf, Ein Herr, Ein Glaube, Eine Tauff.»

Etter dette følger en drøfting av botsakramentet og hvor det hører hjemme. Det som er interessant i denne delen av hans Rede er at Zinzendorf nok en gang ønsker å gå helt tilbake. Han har i denne teksten beveget seg bort fra Maria og Johannes ved korset og treenigheten som den egentlige menighet, men han beveger seg ikke langt. Det er de urkirkelige menighetene som forblir idealet for Zinzendorfs overkonfesjonalitet. Derfor bringes et sitat fra Paulus også inn.

I en viss grad så beveger Zinzendorf seg selv endog i tiden før menigheten i Efesos. Når individet står framfor kristus, så blir konsekvensen en menighet hvor konfesjonalitet er uvesentlig. Det blir den han flere ganger kaller «den egentlige kirke» (die eigentliche Kirche).

I sin doktorgradsavhandling behandler Leiv Aalen dette.¹⁸⁰ Det er på mange måter et arbeid som søker å definere Zinzendorf utenfor luthersk teologi. Selv om de senere års Zinzendorfforskning i større grad har betraktet hans teologi som frittstående, og fokusert på likheter, har Aalen et viktig poeng når det gjelder det som i det foregående er behandlet. Han holder frem hvordan Zinzendorf trekker veksler på Filadelfiabevegelsen og at det kommer til uttrykk i en overkonfesjonell filadelfisk «Hertzens-Religion» Videre at her kommer tanken om «Blut und Wunden» til som en slags økumenisk basis.¹⁸¹

Filadelfiabevegelsens betydning holdes også frem i moderne Zinzendorfforskning. Hans Schneider har levert et viktig bidrag i så måte. Han henviser til Bengel, og skriver: «In diesem Sinn hat etwa Johann Albrecht Bengel Zinzendorfs philadelphische Bestrebungen als Kern des gräflichen Denkens und Handelns, als seine «Citadelle» bezeichnet.»¹⁸²

Når vi vender tilbake til diskursen, er det spennende å se hvordan dette gir seg uttrykk i Zinzendorfs

¹⁷⁹ Das man nach reinestem Verstand das Evangelium mach bekannt.Es wird nicht mehr erfordert, als dass man wisse, was man redt, und dass man sagt, wie mans versteht. Und nach des Wortes wahre Sinn die Sacramente gebe hin.

¹⁸⁰ Aalen (1952), s 73-103

¹⁸¹ Aalen (1952), s 82

¹⁸² (Scneider), s 12

behandling av den VIII artikkel i Confessio Augustana.¹⁸³

Han begynner med å holde frem at det er en dobbelthet i kirken Det finnes falske kristne, som endog begår offentlige synder, som selv blant fromme forblir drankere.¹⁸⁴ Allikevel er sakramentene like gode og kraftige. Det holdes fram en dobbelthet. Frelseren kalles en «gottesdienstlicher Mann». Han har både kalt tempelet en morderhule og et Gudshus, og har vært der ofte (er hat den Tempel für ein Mörder-Grube ausgegeben, aber auch für ein Gottes-haus, und hat sich selbst fleissig dazu gehalten).¹⁸⁵

Han holder i konklusjonen frem at Donatistene¹⁸⁶ delvis tok feil og startet en unødvendig strid. De har selv hatt onde mennesker i den tiden stridighetene varte. Det som han sier siden er vesentlig: De har fokusert på personene, ikke saken.¹⁸⁷

Men det er allikevel ikke til å unngå at det i utvortes/overflatisk (ausserlichen) religion vil finnes dårlige mennesker. Til enhver tid vil dette være betrodd (prestetjeneste) også dem. Innstillingen til den kristne til dette er i følge Zinzendorf; «Daher müssen die vertreuten Kinder Gottes in etwas dest setzen, und sich solche Plans und Einrichtungen bedenken, die durch alle Zeiten, *Epochas* und *Vicislitudines*, ja durch alle Arten von Menslichkeiten nicht gestört werden dürfen, das heisst erst eine *noble* Einrichtung.»¹⁸⁸

Vi ser altså igjen at Zinzendorf ønsker at brødremenigheten skal strekke seg langt for å forbli innenfor de respektive etablerte kirkesamfunn, særlig den evangelisk-lutherske kirke. Han ønsker å distansere seg fra donatistenes syn på prestskapet også av denne grunn. De kristne (sanne kristne?) skal ha en nobel innstilling også til kirkens dårlige (schlechte) tjenere.

Hvordan Zinzendorf foredrar artikkel XV om kirkeforfatningen er også interessant. Han holder fram at kirkeforfatningene laget av mennesker er gode og fine (gut und fein), problemet er i alle modifikasjonene.¹⁸⁹

Zinzendorfs teologi er i stor grad overkonfesjonell, men han ønsker allikevel å avgrense seg i forhold til enkelte andre sekter. Det er en dobbelthet innenfor forfatterskapet. Både ønsket om for

¹⁸³ Art. VIII Wiewohl die Christenheit eigentlich nicht anders beduet't als die Versammlung insgemein der'r, die gläubig und heilig seyn. Das ist die *Definition*. Wir sprechen: derer die arme Sünder sind und durchs Blut Jeus Christi Vergebung ihrer Sünde erlangt haben, das is *synonimisch* mit dem vorhergehenden.

¹⁸⁴ Noch unterem frommen Saüfflein bleibt.

¹⁸⁵ *Der neunzehnde Discurs*, s 317

¹⁸⁶ Donatistene var en gruppe innen tidlig kristendom som gikk imot at en prest som ikke fulgte en god livsførsel forettet sakramenter. De var særlig utbredt i Afrika Donatistene ble til på 300-tallet og opponerte mot det som var den gjeldende oppfatningen innen kirken på den tiden. De hevdet at sakramentenes gyldighet var avhengig av prestens oppførsel. Donatistene ble utsatt for forfølgelse på 400-tallet. De hevdet seg allikevel mot motstanden, og eksisterte helt frem til 600-tallet.

¹⁸⁷ Denn was haben sie selbst manchmal für schlechte Leute gehabt, in den paar Jahrhunderten, da sie das *Schisma foutenirt*? Sie haben also nur um die Personen getritten, und nicht um die Sache.

¹⁸⁸ *Der neunzehnde Discurs*, s 320

¹⁸⁹ Es liegt in allen den *Modificationen* oft nichts *intrinfeques*, es liegt keine Gültigkeit drinnen, als die ihnen die Menschen geben, die ihnen die gute Ordnung, die harmonie, das Einverständnis gewisser Leute gibt.

enhver pris å forbli innenfor en luthersk eller reformert kontekst, men samtidig forfekte åpenhet. Samtidig setter han altså grenser. Tidligere i skriftet satte han grenser i forhold til donatistene og i behandlingen av denne trosartikkelen er det socianerne.¹⁹⁰

Dette blir et eksempel på hva modifikasjon av læren kan føre til: «Wenn aber darum, dass solche Einrichtungen an sich gut sind, lieber hundert Socianer nicht zum Heiland kommen sollten, und wieder in ihren irrigen Seelen-gefährlichen Hauffen zurück gewiesen werden, in eine tägliche Gelegenheit, sie und ihre Kinder vom Verdienst Jesu abzuführen, auf die eigene Gerechtigkeit und Werk-Heiligkeit und auf hundert andere Irrlehren, damit anjetzt ganze Länder überschwemmt sind».¹⁹¹

Etter å ha nevnt disse to sektene (som han tar avstand fra), så følger eksempler på slike ting som ikke bør skille kirkesamfunn, men som gjør det. Eksempler han nevner er for eksempel om man skal be stående eller knelende. Zinzendorf holder frem flere eksempler, og sier egentlig at dette er ganske meningsløst (fjollete): «es würde heissen, weil ihr meine Schaafte nicht pflegen wollt um solcher läppischen *Differenzen* von Aufsätzen und Ceremonien willen, um eures eingerichteten *Schismatismi* willen, so will ich mich meiner Heerde selbst annehmen».

Han foretar altså en tydelig presisering. Bevegelsens overkonfesjonelle holdning betyr ikke å akseptere absolutt alle, men eksempler som nevnt ovenfor anser han, i motsetning til mange andre i samtiden, som ubetydelige og fjollete (läppisch).

Han holder fram Confessio Augustana som et grunnlag for alle kristne i det han sier at den er prinsippet (principia) for alle sjeler som elsker frelseren, og det gjør den bare enda viktigere. Den overgår kirkelige autoritetspersoner. Han skriver: «So erklären sie es selbst im Schluss der Augspurgischen Confetzion. Wenn uns die Bischöffe nicht nachgeben, wenn sie nicht in dem und jenem Ding nach uns *accommodiren*; so mögen sie Gott am jüngsten Tage Rechenschaft dafür geben, dass sie uns eingebüzt haben».

Dette passer også godt overens med embetssynet som ble gjeldende i brødremenigheten. Generelt hadde presten en lite framtrødende plass i menigheten. Den begrenset seg i stor grad til søndagens preken. Sjelesorgen lå i hendene til menighetsarbeiderne (Gemeinarbeiter), likeså kirketukt og konfirmantforberedelsene.¹⁹²

Så fortsetter han med å behandle artikkel XXI i CA, og introduserer den som en svært viktig passasje når det gjelder kirkens seremonier (Ceremoniell der Kirche). Han holder dem frem som

¹⁹⁰ Socinianisme, en kristologisk lære som utgår fra italieneren Fausto Sozzini (1539-1604). Den socianske lære hviler på to hovedpunkter: Bibelen og fornuften. Socianismen er en videreutvikling av den nominalistiske skolastikken under innflytelse av humanismen. Det som gjorde den til en svært kontroversiell sekt var at den avviste læren om treenigheten, inkarnasjonen og sakramentene.

¹⁹¹ *Der neunzehnde Discurs*, s 322

¹⁹² (Schneider) s14-15

både tjenlige og viktige.¹⁹³ Videre er det liturgiske noe Zinzendorf gjerne skulle sett at de kunne beskjeftige seg mer med. Han skriver at «und wenn wir mehr Zeit hätten, wenn die Controverzien und andere solche Zeit-fressende Sachen vorbey wären; so würden sich manche liturgische Dinge bey uns noch in anderer Ordnung befinden, und wir würden uns Musse zu machen, zu Sachen dazu wir uns jetzt noch keine Zeit nehmen»¹⁹⁴ Også her kommer Zinzendorf inn på kritikk som er kommet mot brødremenigheten. Han nevner å bruke «die alten Diptycha».¹⁹⁵ Dette fører til kritikk fra luthersk hold om at de er «papister». Zinzendorf anfører imidlertid at disse hører med og har en naturlig plass i ritualene til en Guds menighet.¹⁹⁶

Det kan imidlertid være at han bruker «Diptycha» ikke bare som konkret objekt. Kanskje er dette også et symbol på kirken i kirken. Dette er jo også filadelfisk tankegods. Dersom dette var tilfellet, så ville et slikt skjult budskap være åpenbart for Zinzendorfs tilhengere.

Dette er en argumentasjon som nok en gang bekrefter Zinzendorfs overkonfesjonelle holdning. I en tid der alt som minnet om katolsk ritus var utenkelig i en luthersk sammenheng, så er han altså helt fri i forhold til hva som tas inn i gudstjenesten uansett hvilken konfesjon det hører hjemme. Det viktigste er hva dette gjør med sammenhengen mellom det usynlige der inne, og den utrolige velsignelse (erstaunlicher Segen) det er å levende forestille seg det som ikke kan ses.

Han holder fram at det som er betydningen av artikkelen er å stå i fellesskap med den usynlige menigheten.¹⁹⁷

Han distanserer seg ytterligere fra protestantisk teologi i det han slår fast at forbønn fra de døde hellige ikke er unaturlig å be om. Argumentasjonen som anføres er at siden man fikk forbønn av dem da de levde, hvorfor ikke nå? Han avfeier det motsatte som ufornuftig/tåpelig (törichtes). Hans skriver: «Es wäre was thörichtes, wenn ich den Heiligen nach ihrem Hingange das Recht und Pflicht der Fürbitte absprechen wollte, die ich manchmal einem Pfarrer hier in der Zeit auftrage, wenn ich Abschied von ihm nehme, und sage, ich befehle mich in sein Gebet. Sie werden ja nicht schlechter davon, dass sie zum Heiland gegangen sind.»

Dersom meningen med dette fra Zinzendorfs side en argumentasjon om å få forbønn fra en avdød prest slik en katolikk ville kunne få fra en helgen, så er dette svært radikalt, ikke minst siden skriftet er en katekismeforklaring. Det å foredra et så radikalt standpunkt i denne sammenhengen er

¹⁹³ Wir haben zwar durch unser Kirchen-Buch ganz deutlich gezeigt dass wir die alten *Diptycha approbieren*, dass sie uns wohlgefallen, dass wir ein besonderes Andenken an die Entschlaffenenen *statuiren*, dass die *Vigilien*, die man einem Bruder in dieser Absicht, und ausser allen *Ideis secundariis*, hält, löbliche und *noble* Handlung eines Chors, und einer ganze Gemeine ist.

¹⁹⁴ *Der neunzehnde Discurs*, s 325

¹⁹⁵ Jeg antar at han referer til den mest vanlige typen, et ikon som består av to sammenhengslede plater som foldes ut.

¹⁹⁶ Da fährt man heutiges Tages gleich zu, und spricht: die Leute sind Papisten, die wollen die Heiligen wieder anbeten. Aber die Beschuldigung ist ohne Grund, die *Diptycha* gehören mit zu dem *Rituali* einer Gemeine Gottes, es liegt eine *Connexion* mit dem Unsichtbaren drinne, uns es kan sich, in dieser Zeit des Glaubens, mit dem Unsichtbaren nicht genug zu thun gemacht werden, wenn man sich das Unsichtbare recht lebhaft vorstellen kan.

¹⁹⁷ Denn wir müssen nothwendig mit der unsichtbaren Gemeine in einer *marquirten* Gemeinschaft stehen.

paradoksalt med henblikk på det faktum som tidligere er pekt på; at han ønsket at de av brødre menighetens medlemmer som var lutheranere skulle forbli innenfor sin konfesjon.

I det store og det hele gjelder dette også de andre representantene for brødre menigheten, selv dem som tilhører andre konfesjoner enn den lutherske.

Han oppfordrer ingen til å konvertere (egentlig er det ganske uvesentlig for ham), men han ønsker derimot at herrnhuterne skal forbli medlemmer av sine respektive trossamfunn.

Han fortsetter å holde fram temaet, og spør hva denne absurditeten egentlig innebærer, hva består den av? Man ber om forbønn slik en gjør på tusen andre steder, selv om det egentlig ikke er nødvendig.¹⁹⁸

Han sier videre at dersom menneskenes forbønn opphørte, så er det ingen mangel på forbedere, den himmelske moder og det evige menneske (Kristus) er alltid der, og glemmer oss ikke. Gud trenger ingen påminnelser: «der Einige Gott der Gemein hat ohnedem gerne Ehre von seinen Kinderlein, es braucht Ihn niemand daran zu erinnern».

Men det er et paradoks dette: det virker som om ikke Zinzendorf helt vil gi slipp hverken på dennesidig eller hinsidig forbønn. Han holder fram at de som har gått foran faktisk kan ha en betydning: «und sehr wahrscheinlich haben die abgeschiedene Seelen mehr und *realere* *Influenz* in die Materien als die noch in der Hütte sind.»¹⁹⁹

Han nærmer seg en mer presis konklusjon og anfører i fire punkter hvor feilen ligger.²⁰⁰

Zinzendorf lander altså på en slags mellomposisjon, og nevner ikke med et ord ulike konfesjoner.

Dette er også uttrykk for hans overkonfesjonelle holdning. Selv i en katekismeforklaring som denne identifiserer han ikke tydelig sin lære innenfor noe reformert eller katolsk trossystem.

4.0 Sentrale forutsetninger for Zinzendorfs overkonfesjonelle teologi.

Det er tydelig i behandlingen av de foregående arbeidene at Zinzendorf står for en individbasert, overkonfesjonell teologi. En kunne si at hans Reden er individorienterte, og diskursen i sin form utdyper den allmenne konsekvens av teologien som utformes i die Reden. Det er hans Reden som er radikale i størst grad.

Det er et uttrykk for en overkonfesjonell, filadelfisk kristendom som utdypes. Det som kjennetegner filadelfisk kristendom er at den nettopp er upartisk, den ønsker å rette blikket på det vesentligste.

¹⁹⁸ Die Absurdität steckt darinnen, dass man mit den Heiligen thut, als wenn sie an tausend Orten zugleich seyn könnten; in der Fürbitte selbst steckt keine Absurdität. In so ferne als man gar keine Fürbitte nöthig hat, lass ichs auch wieder gelten; und so bald der *ordinairen* Mit Christen ihre Fürbitte auch ganz weggeschnitten wird, so habe ich nichts weiter zu erinnern als dass der Apostel Paulus gesagt hat, man soll fürbitten.

¹⁹⁹ *Der neunzehnde Discurs*, s 328

²⁰⁰ 1) In der *Superstition* und Verdienstlichkeit, 2) in der Wegschiebung des Verdiensts des Heilandes, 3) in der Vergötterung der Heiligen, und 4) in gewissen *Extensionen*, deren Absurdität sich von selbst versteht; dass nemlich in Italien, Spanien, Portugal, Africa und America zugleich auf einen Heiligen gerussen wird, der nicht wissen kan, wo er zuerst hinhören soll.

Dette omhandler Hans Schneider i sin artikkel om Zinzendorfs kirkeforståelse og skriver: «sie ist «unparteiisch», weil sie einen Standpunkt jenseits der sektierischen Religionsparteien und deren zänkischen und intoleranten Lehr «meinungen» einnimmt, die den Blick auf das Wesentliche, die «Herzensreligion», verstellen».²⁰¹

4.1 «Blut und Wunden»

Dette er det første av temaene som begrunner Zinzendorfs overkonfesjonelle teologi.

Selv om den tidlige Zinzendorf også la vekt på blodet som forsonende element, så er det ifølge Spangenberg først rundt 1734 at Zinzendorfs forkynnelse får den definitive dreiningen til forsoningen ved Kristi sår og blod.

Enheden blant alle kristne er begrunnet i Kristi død. Enheden er gitt ved forsoningen. Menneskelig tilnærminger for foreningen med Kristus er unødvendige.²⁰²

Dette er på ingen måte nytt. Hvis en ser på ulike katolske mystikere vil en finne mange av de samme tankene. Dette er ikke ukjent stoff hos for eksempel Teresa av Avila. I hennes forening med Kristus gjør hun endog Kristi smerte til sin egen. Hun beskriver hvordan en engel viser seg foran henne med et gyllent spyd og skriver: «Det kjentes som om han stakk spydet flere ganger gjennom mitt hjerte og like inn i mine innvoller. Da han trakk det ut igjen, syntes jeg at de fulgte med, og jeg var ved å fortæres av en brennende kjærlighet til Gud»²⁰³

Det er imidlertid en vesentlig forskjell. Forsoningen får hos Zinzendorf konsekvenser utover det rent personlige. Det forblir ikke bare en mystisk erfaring i eget fromhetsliv, men erfaringer som gir konsekvenser for hele hans ekklesiologi. Foreningen gjør skiller uvesentlig. Siden det ikke er nødvendig med menneskelig tilnærming, og er det noe konfesjonene har kriget om (ofte i bokstavelig forstand!), så er det nettopp tilnærmingen til forsoningen. Hos Zinzendorf blir enheten konsekvensen av foreningen, intet mindre.

Det er ikke tilfeldig i hvilken tidsepoke dette formidles. 1700-tallet innebærer over hele Europa den radikale individualitetens definitive gjennombrudd. «Frihet, likhet og broderskap» er heller ikke ukjente ideer for Zinzendorf. På mange måter er hans teologi religionens svar på det samme. Derfor får også hans teologi slike grensesprengende konsekvenser. Konfesjonelle forordninger viker for individbasert enhet.

Et av de aller beste eksemplene på dette fant jeg i lesning av hans Reden, og i fünf und zwanzigste Rede står det som henvist til over: «Er sprengt eben blut, Was auf des speeres stoss aus seiner seite floss, ist unser bad, und all sein blut, davon die ganze *atmosphäre* der kirche voll ist, besprengt uns

²⁰¹ Schneider, s 23

²⁰² Hahn (1977), s 373

²⁰³ Teresa av Avila (2003), s 231

herzen, sinn und muth, es besprengt unsere bücher und *discourse*, unserer gescwister personen und alle kirchen-*actus*. Das macht eiene *continuerlice* heiterkeit in unserer creuzluft, so dass wir gar nicht verlegen sind um das, was geschehen soll: Er ist da, und hebt uns an sein vermdgen beyzulegen». Som hos Teresa nevnes også spydet, men her står det altså helt tydelig: Blodet stenkes over bøker og diskurser, over alle kirkeforfatninger. Alt dette blir uvesentlig, og mennesket ligger i Kristi favn.

4.2 Foreningen med Kristus, brudemystikk.

Hos Leiv Aalen holdes brudemystikken fram som det som knytter Zinzendorf til den mystiske tradisjon. Frelseren er «Bräutigam» og sjelen (eller brodersamfunnet) er «Braut». Aalen mener at dette er en utpreget personalistisk utforming av gudsforholdet.²⁰⁴

I overført betydning utvides derfor altså det individuelle til det kollektive idet bruden (tradisjonelt den som forenes med Kristus), også tolkes som brodersamfunnet (kirken).

Zinzendorf utvider og radikaliserer brudemystikken, og bringer inn nærmest alle familierelasjoner i bildet.

I der erste Discurs skriver han at Gud er vår far, vår mor, vår bror, vårt barn og vår brudgom. Den som gjør det Faderen vil er Kristi søster, kanskje en kjær mor. Dette er relasjonsbilder som er svært radikale og uvanlige.

Med Zinzendorfs egne ord skriver han: «Dass wir mit Leib und Seel zu Ihm gehören, dass Er *in Compendio*, nach dem kleinen Catechismo unser Vater ist, unsere Mutter, unser Bruder, und wirs gerne haben wollen, unser Kindgen, und wenn wirs verstehen können, unser Bräutigam».

Dette er allerede radikale utsagn, men det utvides enda videre når han skriver at mennesket er Kristi søster og mor: «Er ist allerdings seinen Brüdern gleich worden, und wer aus Gnaden so denkt, und gerne so thun will, wie der himmlische Vater; der ist dem Heilande eine liebe Schwester, vielleicht eine liebe Mutter».²⁰⁵

På denne måten blir den mystiske foreningen mellom enkeltmennesket og Kristus utvidet til menigheten som det store familiefellesskapet, der mennesket er Kristi søster og mor.

4.3 Die Gemeine- det åpne menighetsfellesskapet.

Menighetstenkningen til Zinzendorf har sitt utgangspunkt i tanken om den synlige og usynlige kirke. Han beskriver den usynlige kirke som «Guds menighet i Ånden».²⁰⁶

Hvordan forholder så denne usynlige kirke seg til den synlige kirke og dens ulike konfesjoner?

²⁰⁴ Aalen (1952), s 245

²⁰⁵ *Der erste Discurs*, s 43

²⁰⁶ Die Gemeine Gottes im Geist.

Han skriver at konfesjonene er ærbare og så langt som mulig brukbare former. Disse nærmer seg så Guds menighet i Ånden fra ulike sider, og supplerer hverandre likeverdige.

Denne fylde og dette mangfoldet beskriver han som en krystall som skinner med ulike farger.

Det betyr for den enkelte Kristi etterfølger at han bekjenner seg til f.eks en luthersk eller katolsk konfesjon, men samtidig til den usynlige kirkes fellesskap. Dette er ikke motsetninger, for midt i den organiserte kirke, tradisjonen og Åndens kirke er Kristus selv.²⁰⁷

Han ser alle kristne søsken på jorden som forent, som Guds familie grunnfestet og forbundet ved Jesu Kristi død. Mangfoldet er skjønnhet.

Zinzendorf skriver følgende dikt:

*Doch denken wir in Wahrheit nicht,
Gott sei bei uns alleine.
Wir sehen, wie so manches Licht
auch anderer Orten scheine,
Da pflegen wir dann froh zu sein
und uns nicht sehr zu sperren,
wir haben all' ein Erb-Verein
und dienen einem Herren*

*Herr Jesus! Deines Herzens Glut,
die für den Vater eifert,
worüber Satan grimmig tut
und seine Sekte geifert,
die hat uns Brüder lange schon
zu einem Geist vereinigt,
und unsre Liebe hat der Sohn
der Liebe wohl gereinigt.²⁰⁸*

²⁰⁷ Hahn (1977), s 373

²⁰⁸ Teutsche Gedichte (1766), s 161

Litteratur.

Aalen, Leiv *Den unge Zinzendorfs teologi*. Lutherstiftelsens Forlag. Oslo 1952

Anonym. *Eine Hohen Stands-Person öffentlich-gestellter Bedenken und Send-Schreiben, erste und zweite Abtheilung*. Franckfurt und Leipzig zu finden in der Bergerischen Buchhandlung, 1740

Anonyme. *Der Evangelisch-Mährischen Abendthigte. Gewissens-Rüge für den Verstand und Willen dererjenigen unter ihren Gegnern, welche sich zur Evangelischen Religion bekennen, und die Brüder so bitter anfeinden*. Leipzig und Görlitz, In der Marcheschen Buchhandlung, 1749.

Teresa, av Avila. *Boken om mitt liv*. Aschehoug & CO, OSLO 2003

Brecht, Martin und Peucker, Paul. *Neue Aspekte der Zinzendorf-Forschung*. Vandenhoeck & Ruprect, Göttingen 2006

Ellsel, Reinhard. *August Hermann Francke. Sein Leben und Wirken*. Verlag der Francke-Buchhandlung GMBH, Marburg an der Lahn 2013

Meyer, Dieter. *Der Christozentrismus des späten Zinzendorf. Eine Studie zu dem Begriff "täglicher Umgang mit dem Heiland"*. Herbert Lang Bern Peter Lang Frankfurt/ M., 1973

Gill, John. *The banished count; or The life of Nicholas Louis Zinzendorf*. From the French of M. Feilix Bovet. James Nisbet and co, London 1865.

Hahn, Hans Christoph und Reichel, Helmut, eds. *Zinzendorf und die Herrnhüter Brüder. Quellen zur Geschichte der Brüder-Unität von 1722 bis 1760*, Hamburg, 1977.

Mälzer, Gottfried. *Bengel und Zinzendorf*. Luther-Verlag, Witten-Ruhr, 1968

Shantz, Douglas H. *An introduction to german pietism. Protestant renewal at the dawn of modern Europe*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore 2013.

The Pietists. Selected Writings. Edited by Emilie Griffin and Peter C. Erb. HarperSanFrancisco 2006

Spangenberg, August Gottlieb. *The Life of Nicolas Lewis, Count Zinzendorf, Bishop and Ordinary of the Church of the United (Or Moravian) Brethren*. Translated from the German by Samuel Jackson, ESQ. With an introduction preface by the rev. P. La Trobe. Samuel Holdsworth, Amen-Corner, London, 1838.

Zinzendorf, Nikolaus Ludwig von. *Abermalige Erklärung seines Sinnes und Grundes Vor die Evangelische Kirche*, d.d. Franckfurt am Main, 5. April, 1737

Zinzendorf, Nikolaus Ludwig von. *Büdingische Sammlung einiger In die Kirchen-historie. Einschlagender Sonderlich neuerer Schrifften. Das VII Stück*. Büdingen, Gedruckt und verlag von Joh. Chr. Stöhr, 1742

Zinzendorf, Nikolaus Ludwig von. *Büdingische Sammlung einiger In die Kirchen-historie. Einschlagender Sonderlich neuerer Schrifften. Das IX Stück*. Büdingen, Gedruckt und verlag von Joh. Chr. Stöhr, 1742

Zinzendorf, Nikolaus Ludwig von. *Christliches Gesang-Buch der Evangelischen Brüder-Gemeinen von 1735*. Zum drittenmal aufgelegt und durchaus revidirt. Teil I. Georg Olms Verlag Hildesheim, 1981.

Zinzendorf, Nikolaus Ludwig von. *Eine Rede von der Brüder-Kirche. Bestimmung, Erhaltung und Dienerschaft*. Gehalten zu Marienborn den 2ten Januarii, 1746

Zinzendorf, hrn Gräfen Nikolaus Ludwig von und der herrnhuter. *Fortsetzung der geheimen Handlungen und Briefwechsel hrn. Gräfen von Zinzendorfs un der herrnhuter, mit dem Vorsteher. Der Isenburgischen Inspirirten-Gemeine. Johann Friedrich Rock. Nöthige Beilagen zu deren Brüderlichen Vereinigung und hierauf geführten Liebes-Krieg*. Franckfurt am Main, 1741

Zinzendorf, Nikolaus Ludwig von. *Hauptschriften und Ergänzungsbände*. Georg Olms Verlagsbuchhandlung, Hildesheim, 1962-1972 (18 bind)

Zinzendorf, Nikolaus Ludwig von. *Materialen und Dokumente*. Georg Olms Verlag Hildesheim, 2009.

Zinzendorf, Nikolaus Ludwig von. *Katechismen*. Band 1 Herausgegeben von Dietrich Meyer.

Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2008.

Zinzendorf, Nikolaus Ludwig von. *Neueste Theologische Bedenken, Schreiben und Kirchliche Erkunden*, Leipzig, Bei Caspar Heinrich Fuchs, 1741

Zinzendorf, Nikolaus Ludwig von. *Sieben Letzte Reden so er An der Gemeine. Vor seiner am 7. Aug erfolgten abermahligen Abreise nach Amerika, gehalten. Denen noch beigesügt sind zwei in Selnhause demselben gehaltene und ehemals einzeln gedruckte Predigten*. Gedruckt von Johann Christoph Stöhr, 1742